

LA VIDA DE LES PRIMITIVES COMUNITATS CRISTIANES (ANYS 88-250)

Josep M. Martí i Bonet

Barcelona, 28 d'octubre de 2011

LA VIDA DE LES PRIMITIVES COMUNITATS CRISTIANES (ANYS 88-250)

Josep M. Martí i Bonet

Barcelona, 28 d'octubre de 2011

Per copsar la realitat de la nostra església catòlica durant els seus primers segles, cal endinsar-nos en la seva vida, en la de les seves institucions, en el concepte que els cristians tenien de la mateixa església, dels grans sacraments del baptisme i de la reconciliació; del caràcter de revelació divina que atribuïen als llibres de l'Antic i del Nou Testament... Tots aquests aspectes ens porten necessàriament a palesar l'autèntica vida dels cristians durant els segles que van del I al IV. En època posterior, per conèixer la vida de l'església caldria esbrinar la seva història, la litúrgia, l'art cristià, els costums... com hem fet en el nostre estudi intitulat *Sacralia*, del qual en presentem la seva síntesi o introducció.

Com són els cristians?

L'esperança i l'audàcia en la fe

Una de les il·lusions més grans de l'historiador de l'església és arribar al convenciment de què hi ha possibilitat de conèixer la vida de les primitives comunitats cristianes: què feien, què pensaven, quines preocupacions tenien, com eren... Ens agradaria entrar dins llur intimitat per veure com donaven testimoni de Crist. Esbrinar fins a quin punt eren sincers. Certament que la història té aquest al·licient: ens submergeix en la mateixa vida dels qui són objecte del nostre estudi. Després de la lectura de tantes actes dels màrtirs, de tants concilis, de tants escriptors eclesiàstics i pagans... ens podem interrogar sobre quin és el tret que més ens ha corprès dels cristians. Amb tota sinceritat, jo haig de dir que és l'esperança en l'audàcia de la professió de la fe. Aquells cristians eren uns valents. Es necessitava molt valor per afirmar, en oposició a totes les autoritats jueves i romanes i de moltíssima gent, que aquell crucificat, condemnat per tots, era el Messies anunciat pels profetes. No ens podem fer una idea del que significava en aquell ambient l'escàndol de la creu, que òbviament semblava contradir totes les promeses i profecies¹.

La mateixa fe estava sotmesa a una terrible prova, ja que s'esperava el retorn immediat de Crist. I aquest, cada cop s'allunyava més. El temps passava. Hi havia torbament en els ànims dels cristians. Per què Crist espera tant? Es preguntaven: per què la fi dels temps no havia coincidit amb l'ascensió del Senyor? Com és que Crist ressuscitat permetia la derrota i la mort dels qui creien en Ell...? Fou —no hi ha cap dubte— la més forta temptació dels màrtirs deixebles del Salvador i d'aquells primitius cristians. Cert és que els apòstols es van esforçar a donar una resposta. Deien: "*Déu és fidel a les seves promeses. El que vol és que els pecadors es converteixin, per això els dona un temps*". La seva misericòrdia és infinita. Déu també espera. Però aquest temps als cristians se'ls feia insuportable! Els apòstols insistien: "*no us afligiu; no sigueu com els que no tenen esperança; quan retorni el Crist ressuscitat, us emportarà amb Ell a vosaltres i tots els que dormen en el seu amor*". Malgrat tot, és extraordinàriament admirable observar l'esperança d'aquells bons cristians quan tot semblava que els anés en contra.

La pedagogia pacient de l'església ajudarà els creients a comprovar que aquella promesa feta pel mateix Jesucrist podia dilatar-se durant molts segles.

---

¹ Totes les cites d'aquest capítol es poden trobar a J.M. MARTÍ i BONET: *Història de l'Església antiga, la seva fe és la nostra* (Barcelona, 2001), p. 301-350.

Avui dia (2011) encara no s'ha acomplert la profecia de la parusia. Els homes i dones cristians continuem esperant. Malgrat tot, els cristians primitius vivien també en l'esperança apassionada del Senyor, Jesús, tal com ho testimonia el final de l'*Apocalipsi* —llibre que data de l'última dècada del segle I— i que ha conservat una entranyable invocació tan antiga que apareix amb tota la seva força sense traducció, formulada no en grec, sinó en arameu, la vella llengua de Palestina: "*Marana tha!*", "Vine, Senyor Jesús!". Aquest és, doncs, —segons el nostre criteri— el tret fonamental de la manera de ser dels cristians primitius: una forta esperança de què el Senyor és fidel en les seves promeses i també una gran audàcia en professar la fe en Crist Ressuscitat.

L'estudi de tants testimonis documentals dels tres primers segles del cristianisme —àdhuc no tenint en compte el *Nou Testament*— ens permet conèixer amb molta precisió la vida de l'església entre els anys 68 i 313. Podem respondre als següents interrogants: 1/ Qui són els cristians? Per què són perseguits? Quines són les seves característiques peculiars? 2/ Què creuen els cristians? Quin és el Déu dels cristians? 3/ Què fan els cristians? Quina és la seva moral? Quines són les seves virtuts? 4/ Concepte d'església en els primers segles de cristianisme. 5/ Escripcions dels cristians. 6/ Els cristians pregunten. 7/ Baptisme i perdó. i 8/ Matrimoni.

Els quasi trenta testimonis documentals que podem aportar² ens permeten contestar els interrogants suara anunciats.

Qui són els cristians?

Moltes eren les opinions i les acusacions que els pagans dirigien contra els cristians. De totes elles, ens sorprèn aquell rumor blasfem que Minuci Fèlix posa en llavis d'Octavi: "*Dels falsos rumors mantinguts pels dimonis, prové aquell del qual te'n fas ressò, i segons el qual un cap d'ase seria per a nosaltres, cristians, objecte diví. Qui pot ser tan babau com per creure que aquest objecte (l'ase) pugui rebre culte*" (Minuci Fèlix, *Octavius*, 38,7). A l'obra apologètica del segle II intitulada *Octavius*³, hi podem llegir també que el protagonista (Octavius) diu que els cristians són acusats de ser seguidors d'un criminal. També que els cristians tenen una doctrina insignificant i secreta; per a Suetoni (autor pagà romà) es tracta d'una superstició nova i malèfica; per a

---

² Entre els segles I i III hem tingut present: del segle I Climent romà (88-97, difunt el 97), Didajé o doctrina dels 12 apòstols (c. 90-110) i Autor anònim de la carta del pseudo-Bernabé (c. 90-110); del segle II Ignasi d'Antioquia (c. 110-117, difunt el 117), Policarp d'Esmirna (c. 110-117, difunt el 155), Pàpies d'Hieràpolis de Frígia (c. 125-130, difunt el 130), Justí (c. 150-163, difunt el 163), Autor del Pastor d'Hermes, germà del papa Pius I (c. 140-155), Arístides d'Atenes (c. 140-160), Autor de la carta a Diognet (c. 170-200), Aristó de Pel·la (c. 177-125), Quadratus, autor d'una apologia dirigida a Adrià, emperador (c. 117-138), Melitó de Sardis (c. 176, difunt el 190), Atenàgores (c. 177), Tacià (c. 180-190), Apol·linar d'Hieràpolis (c. 180), Milcíades (c. 180), Ermia (c. 180-190) i Ireneu, bisbe de Lió (c. 180-200, màrtir el 200); i del segle III Tertul·lià (c. 197-217, difunt c. 240), Climent d'Alexandria (c. 202-215, difunt el 215), Minuci Fèlix (c. 210-220), Orígenes (c. 218-247, difunt el 253), Hipòlit romà (c. 218-235, màrtir del 235), i Cebrià, bisbe de Cartago (c. 249-258, màrtir el 258).

³ Minuci Fèlix és un apologista d'inicis del segle III, autor de l'obra intitulada *Octavi*. Era de Cirta (Algèria), Àfrica. Advocat, establert a Roma, on es convertí al cristianisme. La seva obra *Octavius* s'articula en forma de diàleg. Els interlocutors són Marc (possiblement el mateix Minuci Fèlix), Cecili Nàtalis (pagà) i Octavi. En el debat guanya el cristià Marc.

Tàcit d'una superstició funesta... Altres pagans no són tan durs, afirmant que la doctrina dels cristians és insignificant, tot i que no deixen de dir que els cristians són pobra gent i de molt poca cultura, com Orígenes i Minuci Fèlix respectivament. Però per sobre de tot, se'ls acusa de tenir una influència malèfica, d'ésser enemics del gènere humà, causants de les calamitats i desastres que esdevenen a l'Imperi i als seus súbdits: *"Els cristians estan fora de les lleis de l'Imperi i tenen inclinació al desacatament a l'emperador"*; o dit amb altres paraules, incorren en el delicte de "lesa majestat", tal i com afirmaven Plini el Jove o Octavi: *"Són ateus i no volen adorar altre déu que no sigui Jesucrist"*. Els rumors contra els cristians són múltiples, variats i denigrants: practiquen l'infanticidi, participen en banquets incestuosos, en sectes secretes...

Totes aquestes calúmnies i moltes d'altres, així com el culte al sexe dels sacerdots cristians, fan pràcticament insostenible la presència dels cristians en aquell injust món pagà. Així ho afirma Tertul·lià: *"I en primer lloc, quan en virtut de la llei plantegeu [els pagans] el següent principi: "no està permès que existiu [els cristians]", i ens l'imposeu sense cap consideració humanitària, feu professió de violència i d'un domini injust, com un tirà que ordena des del més alt de la seva ciutadella. Almenys caldria que ens diguéssiu ben clar que no ens està permès existir només en raó del vostre caprici, i no perquè, en efecte, això no hagi d'estar permès"* (Tertul·lià, Apologètica).

Acceptació de les persecucions

La famosa *Carta a Diognet* diu expressament referint-se als cristians perseguïts: *"Tothom els persegueix, però ells [els cristians] estimen tothom... Els insulten i ells beneeixen. Els injurien, però ells honoren. Els cristians estimen a aquelles que els odien"*.

Ignasi d'Antioquia té unes frases que són molt celebrades per molts autors en la història de l'església primitiva. És un fragment de la seva carta als romans: *"Deixeu-me ser aliment de les feres per les quals jo pugui assolir Déu. Blat sóc de Déu que ha de ser mòlt per les dents de les feres per així ser presentat com a pa pur i net de Crist"*.

Les persecucions eren considerades pels cristians com una benedicció divina i també una purificació de la vida cristiana. La majoria dels màrtirs perdonaven els botxins, ja que, tot complint el manament del Senyor Jesús que vol que els seus deixebles estimin els mateixos perseguidors, veuen més aviat en el martiri un providencial instrument de purificació. Així ens diu Cebrià: *"El Senyor ha volgut posar a prova els seus fills. Una llarga pau havia corromput en nosaltres els ensenyaments que el propi Déu ens havia donat, i hagué de venir la repressió del cel per aixecar la fe que es trobava decaiguda. Nosaltres, en oblidar la llei que se'ns havia donat, hem donat, amb els nostres pecats, motiu del que ara succeeix: com hem menyspreat els manaments de Déu, som cridats amb remeis severs a donar prova de la nostra fe. Almenys, malgrat ésser tard, ens hem de convertir al temor de Déu, disposats a sofrir amb paciència i fortalesa aquesta amonestació i prova que ens ve de Déu"*.

Costums dels cristians

L'esplèndida *Carta a Diognet* afirma: “*Els cristians no són pas distints dels altres homes ni per la terra, ni per la parla, ni pels costums. Viuen a les seves pàtries, però com si fossin forasters. Participen en totes les activitats dels bons ciutadans i accepten totes les càrregues, però com si fossin pelegrins... Ho diré breument: el que l'ànima és per al cos, això són els cristians en el món*”.

També Tertul·lià en la seva *Apologètica* afirma que els cristians són bons ciutadans que fan totes les activitats comunes del seu temps, menys aquelles que no són pròpies de la seva condició, com la participació en els espectacles: “*Renunciem als espectacles perquè renunciem a les supersticions que els donen origen i perquè som estranys als fets que allí succeeixen. La nostra llengua, els nostres ulls i les nostres oïdes no tenen res en comú amb la follia del circ, amb la immoralitat del teatre, amb les atrocitats que es desenvolupen en l'arena, amb la frivolitat del gimnàs*”.

Els cristians són homes i dones consagrats i consagrades a Déu, disposats a donar la vida en testimoni de Crist. Així ho afirma Arístides d'Atenes: “*Estan disposats a donar la pròpia vida per Crist, ja que guarden fermament els seus manaments, vivint en santedat i justícia com el Senyor Déu ordenà*”.

Una de les característiques essencials dels cristians és l'amor al pròxim, àdhuc als mateixos perseguïdors. Entre ells mateixos cal que hi hagi amor i unitat, tanmateix per assolir aquesta unitat hi ha moltes dificultats que difícilment poden superar-se en alguns casos tal i com afirma Climent romà. En l'església, malauradament sempre s'ha donat el cisma i l'heretgia. Ja a principis del cristianisme existí una heretgia molt malèvola: ens referim a la dels gnòstics, que féu trontollar l'ànim de molts cristians. Ireneu de Lió fou el gran defensor de la doctrina ortodoxa catòlica i tradicional. Però quan els cristians estan units en la professió personal i comunitària a Jesucrist i en la vertadera comunió fraterna entre tots els membres de l'assemblea, formen les pedres vives de l'església i de l'altar únic, tal com ens explica de forma esplèndida Orígenes. Per això, cal que sempre i constantment s'estigui edificant la comunitat cristiana, o com insisteix Climent romà: “*els cristians no han d'ésser ganduls ni remisos a fer bones obres*”.

La riquesa pot sufocar els cristians

Per a esdevenir cristià calia trencar amb les mol·lícies del món pagà. Als cristians se'ls exigia molt. En primer lloc els catequistes els ensenyaven que els pobres eren els predilectes de l'església, i alhora incitaven tots a posar en comú llurs béns. D'aquí l'elogi a la pobresa. Un dels grans entusiastes d'aquesta virtut fou l'escriptor i poeta Minuci Fèlix –ja abans esmentat–, oriünd de Numídia, de finals del segle II. En el seu *Octavius*, en un diàleg bellíssim, Octavi ens diu: “*Tenim fama (els cristians) de ser pobres i això no és cap deshonra per a nosaltres, tot al contrari, és la nostra glòria. Doncs si el luxe debilita les ànimes, la vida senzilla les enforteix. És més pobre el que posseeix molt, però desitja encara més. Per altra banda, et vaig a dir clarament el meu pensament: ningú pot ser tan pobre en la seva vida com ho va ser en néixer. Els bens viuen sense patrimoni, i els ramats pasturen cada dia... A nosaltres ens passa el mateix que aquell caminant que avança cada vegada més content*”.

com menys carregat va. Així és com per a nosaltres, els més feliços són els qui accepten la pobresa, ja que els fa més lleugers i el pes de la riquesa no els sufoca. A més, si necessitéssim recursos, els demanaríem a Déu. A Ell tot li pertany. Ell podria sempre i de la manera que volgués, concedir-nos una porció. Tanmateix, nosaltres (els cristians) preferim menysprear la riquesa, aspirem a ser innocents (sense màcula); exaltem la paciència i preferim la virtut a l'abundància exagerada".

Qui és exclòs del cristianisme?

Sant Hipòlit romà, l'antipapa, ens exposa amb detall en el seu famós llibre *Tradició apostòlica* qui eren exclosos del catecumenat de l'església romana: prostitutes, escultors d'ídols, autors i actors teatrals d'obres indecents, mestres de ciències profanes, participants dels jocs públics, gladiadors, sacerdots dels ídols, soldats que maten, magistrats que condemnen els cristians, sodomites, i autors d'altres aberracions, mags, concubines... Tots ells han de deixar l'ofici o la condició anterior si volen ser inscrits en l'escola de catequesi o catecumenat. El text següent s'ha d'entendre en el marc de les persecucions a principis del segle III, quan fou escrita la famosa *Tradició apostòlica*: "...que es faci una investigació sobre els oficis i professions dels que han de ser instruïts (catecúmens que volen ser batejats). Si algú (d'aquests) té una casa en la qual es dona la prostitució, que no ho faci de nou; i en el cas que continuï que se l'expulsi. Si hi ha algun escultor o pintor entre ells (els que volien ser cristians) que se l'ensenyi a no fer ídols. Si no ho vol deixar, que se l'expulsi. Si hi ha algun autor que dona representacions teatrals, que ho deixi o se l'expulsi. Si hi ha algú que ensenya als infants ciències profanes (mitologia...) és preferible que ho deixi; tanmateix, si no té altre ofici se li pot permetre que continuï ensenyant ciències profanes. El "conductor" o simplement el que participa dels jocs públics, assistint a ells, ha de deixar aquesta professió, o si no vol, que se l'expulsi. Un gladiador o aquell que és mestre de gladiadors, o el que participa en els jocs dels gladiadors, cal que ho deixi, o si no vol deixar-ho, que sigui expulsat. Si hi ha algun sacerdot dels ídols o custodi dels ídols, cal que ho deixi, o si no, que sigui expulsat. Al soldat que serveix el governador que se li digui que no mati; si rep ordres de matar, que no ho faci, i si no accepta aquestes admonicions, que se l'expulsi. Si hi ha algun catecumen, o àdhuc un que ja sigui batejat, que desitja ser soldat, cal expulsar-lo perquè ha menyspreat Déu. Una prostituta, un sodomita, o algú que fa allò que ni es pot parlar, que se l'expulsi ja que està maculat. El mag tampoc és admès a l'examen introductori (per entrar al catecumenat). L'embruixador, l'astròleg, l'intèrpret de somnis i el prestidigitador han de cessar en el seu ofici, i si no ho volen, han de ser expulsats. La concubina d'algú, si és esclava, si ha educat els seus fills i no té relacions més que amb ell, pot ser admesa si deixa de ser-ho, si no ho vol, que se l'expulsi. Un home que té una concubina que la deixi i es casi legalment; si es nega a fer-ho, que sigui expulsat. Si hem omès alguna cosa, vosaltres mateixos (els preveres de la comunitat) preneu la decisió, ja que tots posseïm l'Esperit Sant".

Referent als soldats, Tertul·lià afirma que entre els cristians hi ha soldats sense determinar cap condicionament, i a finals del segle III i principis del IV hi havia molts soldats cristians, tal com consta en la persecució de Dioclecià. Tertul·lià afirma: "Els cristians sovintegem el fòrum i altres llocs de comerç, habitem

aquest món amb vosaltres. Naveguem amb vosaltres, servim com a soldats, treballem la terra, ens dediquem al comerç; canviem també amb vosaltres els productes de les nostres arts i el nostre treball".

Finalitzem la primera resposta —a la pregunta “Qui són els cristians?”— amb aquest fragment: “*Entre nosaltres podeu trobar gent corrent, artesans i vellets que si bé són incapaços de sostenir de paraula la utilitat d’aquesta doctrina [dels cristians], en canvi estan manifestant l’eficàcia d’aquesta amb llur comportament*” (Atenàgores d’Atenes, *Súplica dels cristians*).

Què creuen els cristians i quina moral tenen?

La veritat dels ensenyaments cristians

Segons l’últim fragment d’Atenàgores d’Atenes, els cristians en la seva gran majoria —durant aquests tres primers segles— manifestaven “*l’eficàcia del que creien amb llur comportament*”.

Justí, el gran màrtir i apologista vol defensar la fe cristiana dels atacs dels filòsofs pagans. En el seu interessant llibre anomenat *Apologies* ens exposa quina era la fe dels primitius cristians. Sorpren la seva clara exposició, malgrat que es veu en ell un difuminat escrúpol en no revelar tots els misteris cristians, el coneixement d’alguns dels quals era prohibit revelar-los als no cristians (lleï de l’arcà). Diu així: “*Qui hi ha que sigui assenyat, que no admeti que nosaltres (els cristians) no som ateus? Adorem el creador de l’univers. Reconeixem, com la nostra doctrina ho ensenya, que Déu no necessita sang, ni libacions, ni encens. Nosaltres elevem Déu com podem, amb himnes de pietat i acció de gràcies. La vertadera manera d’honorar-lo —segons el que ens ha estat ensenyat— no és consumir inútilment pel foc les coses que Ell ha creat per a la nostra subsistència, sinó usar-les en benefici nostre i compartir-les amb els pobres, oferint-li el nostre homenatge solemne i els nostres himnes d’acció de gràcies per la vida que ens ha donat i la seva preocupació per conservar-nos sans. Li demanem també la immortalitat futura per la fe que tenim en Ell.*

Us mostrem també que adorem justament Aquell que ens ha ensenyat aquestes coses i que ha estat engendrat, Jesucrist, que fou crucificat sota Ponç Pilat, governador de Judea en temps de Tiberi Cèsar, en el qual nosaltres veiem el Fill, vertader Déu, i hi posem també el tercer, l’Esperit profètic. Els qui creuen en la veritat de les nostres ensenyances i de la nostra doctrina, prometen en primer lloc viure segons la llei. Nosaltres els ensenyem a pregar i a demanar a Déu, dejunant, la remissió dels seus pecats”.

La “gnosi” que dona vida als cristians

És evident que els cristians, àdhuc abans dels concilis de Nicea (325), de Constantinoble (381) i d’Efes (431), professaven la fe en un sol Déu creador, en la Trinitat, en Jesucrist redemptor i l’Esperit Sant. Seria inacabable presentar els fragments que fan referència a aquesta creença. Sols farem unes breus pinzellades, escollint els fragments que, segons la nostra opinió, són els més significatius. Insistim de nou que és la doctrina anterior a Nicea i això és molt important. Podríem dir que hi ha una coincidència entre nosaltres (homes i dones creients del segle XXI), així com n’hi havia entre els assistents als grans

concilis trinitaris i cristològics (325-451) i els cristians de l'església primitiva: *"La nostra fe és la d'ells: la de l'església dels primers temps"*.

En primer lloc, cal recordar que aquesta església primitiva tingué uns grans pedagogs: Justí, Climent d'Alexandria, Orígenes... Ells exposen que, gràcies a Jesucrist i a les Sagrades Escripures, podem arribar al coneixement de Déu, sempre imperfecte, però que és suficient, ja que aquí a la terra se'ns ofereix la possibilitat de trobar la vida que ens dóna aquesta sublim gnosi o coneixement doctrinal. Ens hi ajuda una sana filosofia. Així hi ha testimonis documentals en Justí, en Climent d'Alexandria, Orígenes, i Teòfil d'Antioquia.

El gran mestre Climent, cap de la *Didaskaleion* (o escola de catequesi) d'Alexandria, ens diu: *"La gnosi [o coneixement] és un perfeccionament de l'home quant a home, que es realitza plenament mitjançant el coneixement de les coses divines, conferint en les accions, en la vida i en el pensar una harmonia i coherència amb ella mateixa i amb el logos diví (Jesucrist). Per la gnosi es perfecciona la fe, de sort que únicament així el fidel assoleix la perfecció. Perquè la fe és un bé interior, que no investiga sobre Déu, sinó que en confessa l'existència i s'adhereix a la seva realitat. Per això és necessari que, a partir d'aquesta fe i creixent en ella per la gràcia de Déu, cadascú es procuri el coneixement que li sigui possible sobre Ell. No obstant això, afirmem que la gnosi difereix de la saviesa que s'adquireix per l'ensenyament, perquè quan alguna cosa és gnosi serà també saviesa, però quan alguna cosa és saviesa no per això serà necessàriament gnosi: perquè el nom de saviesa s'aplica només al que es relaciona amb el Verb explícit (Jesucrist)"*.

Climent d'Alexandria continua exposant les relacions del *logos* (Jesucrist), la gnosi i la tradició. Diu també que el *logos* és el revelador i il·luminador, *"Fill u i tot, principi i fi"*, el gran pedagog. Jesús ens ensenya el camí per conèixer més perfectament Déu, tot i que, de per sí, l'home fou fet per conèixer-lo.

Orígenes exposa d'una manera admirable com l'home pot arribar al coneixement de Déu: *"Per la nostra part, nosaltres afirmem que la naturalesa (humana) no és de cap manera capaç de cercar Déu i de trobar-lo en el seu pur ésser, si no és que sigui ajudada d'Aquell mateix que és objecte de la recerca. Arribem a trobar-lo els qui després de fer tot el que està en la nostra mà, confessem que necessitem de la seva ajuda, i Ell es manifesta als qui creu convenient, en la mesura en què una ànima humana, estant encara en el cos, pot reconèixer Déu"*.

Déu és visible per als qui poden veure'l

Teòfil, bisbe d'Antioquia (a 160-180), afirma: *"Déu és vist pels qui poden veure'l; només els cal tenir oberts els ulls de l'esperit. No hi ha ningú que no tingui ulls, però alguns homes els tenen entelats, i no poden veure la llum del sol; ara, del fet que els cecs no s'hi vegin, no es segueix que la llum del sol no brilli. Així, els cecs espirituals s'han d'acusar ells mateixos, han d'inculpar llurs propis ulls. Tu, oh home, tens els ulls de l'ànima entelats per causa dels teus pecats i de les teves males obres... Però si ho vols, pots ser guarit: lliura't al metge i et medicarà els ulls de l'ànima i del cos. Qui és aquest metge? Déu és aquell que guareix i vivifica per la saviesa de la seva paraula, Jesucrist"*.

El Déu dels cristians envoltat de llum i bellesa, és “u” i “tri”

És evident que els cristians primitius creien en la Santíssima Trinitat. Hipòlit romà afirma: *“De Déu només n’hi ha un, germans, el qual coneixem solament per la font de les Santes Escripures... Creguem com vol ser cregut el Pare, glorifiquem el Fill tal com Ell vol que sigui glorificat i rebem l’Esperit Sant de la mateixa manera que Ell vol que sigui rebut”*.

No menys clara és la fe en la Trinitat —cent cinquanta anys abans de la celebració del concili de Nicea— tal com proclama un altre excel·lent escriptor clàssic. Ens referim a Atenàgores. Diu: *“Nosaltres no som ateus. Reconeixem un sol Déu, increat, etern, invisible, impassible, incompreensible, impossible de circumscriure, conegut únicament per l’esperit i la raó, envoltat de llum, de bellesa, d’esperit, d’una força inenarrable, pel qual l’univers sencer ha estat creat, ordenat i es conserva per mediació del seu Verb, que està al seu costat... Reconeixem també el Fill de Déu. El Fill de Déu és el Verb del Pare en coneixement i poder. Tot ha estat fet segons Ell i per la seva mediació, essent un el Pare amb el Fill. Estant el Fill en el Pare i el Pare en el Fill, el Fill de Déu és esperit i verb de Déu per unitat i poder de l’Esperit”*.

La Santíssima Trinitat ve confessada per la totalitat dels sants pares i escriptors eclesiàstics d’aquests primers segles de l’església. Per exemple, en la carta de Climent romà a l’església de Corint, veiem constantment la confessió de la Trinitat. En tot el text hi ha l’acceptació del gran misteri cristià (un sol Déu i tres persones), així com es diu i confessa que Jesucrist és vertader Déu i vertader home. De totes aquestes doctrines se’ns parla amb gran amor i amb una admirable senzillesa i espontaneïtat. D’ireneu trobem també fragments esplèndids de la confessió de la santíssima Trinitat: *“...en tot i per damunt de tot hi ha un sol Déu Pare, un sol Verb, el Fill i un sol Esperit; i hi ha una salvació només pels qui creuen en la Trinitat”*.

Tertul·lià exposa àmpliament el misteri de la Santíssima Trinitat, i afirma: *“La gent senzilla, en efecte, que és sempre la major part de la que ens creuem (no vull dir pas els desassenyats i obtusos), atès que la mateixa regla de fe ha passat dels molts déus del món a l’únic Déu veritable, en no entendre com pot ésser un Déu únic que ha d’ésser cregut amb l’economia dels tres, la gent s’espanta d’aital cosa... S’afiguren que el nombre i la separació de la Trinitat introdueix la divisió de la unitat... Tingues sempre present, però, que jo professo aquesta fe per la qual afirmo que el Pare, el Fill i l’Esperit Sant mai no se separen. Fixa’t que dic que el Pare és un, el Fill un altre i un altre l’Esperit. No hi ha separació entre ells, però tampoc hi ha una sola persona, sinó tres”*.

Afirmació contundent de la unitat de la Trinitat. Exageracions d’Orígenes

La preeminència dins el pensament d’Orígenes la té l’afirmació de Déu u i de la Trinitat. Per a Orígenes, i per a tots els cristians del seu temps, aquesta afirmació ha d’ésser contundent i definitiva. Tanmateix, hi ha algunes expressions en Orígenes que es poden interpretar com una subordinació del Fill en relació amb el Pare. La frase que pot semblar més contrària a la igualtat de les tres persones és la següent: *“Afirmem que tant el Salvador com l’Esperit Sant no poden posar-se en igualtat amb cap de les coses creades, sinó que les sobrepassa amb una transcendència supereminent; però al mateix temps el*

Verb i l'Esperit Sant són sobrepassats pel Pare. Així per exemple el logos (segona persona) per la seva substància, la seva dignitat, el seu poder i la seva saviesa, no pot comparar-se en res al Pare (sic)".

Òbviament, Orígenes té expressions subordinistes, o almenys així ho poden semblar. Tanmateix, no ho són ni més ni menys que les que es poden derivar d'una frase de l'evangeli mal interpretada: "*El Pare que m'ha enviat és més gran que jo* (Jesucrist)". I en l'evangeli de sant Marc no s'accepta l'apel·lació "de bo" que hom dóna al mestre Jesucrist. Són frases que cal interpretar en el conjunt de l'evangeli, i així ho intentà Orígenes, possiblement amb poca fortuna. Crec que es féu un garbuix.

Podríem presentar molts fragments que testimonien la creença de què Jesucrist és vertader Déu i home: Ignasi, Climent romà, Ireneu, Policarp, Tertul·lià... Caldria també subratllar el testimoni de Tacià, sobre la generació del Verb, o d'Hipòlit romà.

Per a Tertul·lià, Jesucrist és el pontífex de la gran promesa. Climent d'Alexandria afirma que Jesucrist és "*Fill u i tot, principi i fi, i és el nostre gran mestre*". Per Aristó de Pel·le, Jesucrist aconsegueix les profecies de *l'Antic Testament*.

L'aigua i la creació

La creació del món, obra de Déu, ve exposada explícitament per molts sants pares d'aquests segles. Recordem, per exemple, Hipòlit romà: "*Quan existia només Déu i no hi havia res coexistent amb Ell, va resoldre crear el món. Va crear-lo amb el pensament, amb la voluntat i amb la paraula. El món va existir a l'acte, i tal com Déu el desitjà*".

Segons Hipòlit els dies de la creació del Gènesi no són altra cosa que una venerable al·legoria que vol afirmar que l'home, el cel, els mars, els animals, la terra, l'aigua... foren creats per Déu en un sol acte. També hi ha una preferència per fer intervenir les aigües i l'Esperit en la creació, ja que és el símbol de la nova creació. Així, afirma Tertul·lià: "*Cal fixar-nos en aquells orígens (del món) en els quals ja s'hi troba el fonament del baptisme, o sigui, l'Esperit que amb la seva manera de fer prefigurava el baptisme, l'Esperit que en el principi es movia sobre les aigües, l'esperit que havia de romandre damunt d'elles per transmetre la seva eficàcia. Oh home! Has de venerar l'antiquitat de les aigües perquè són l'antiga substància! Has de venerar la seva dignitat, perquè són la seu de l'esperit de Déu, més agradable en aquells moments que tots els altres elements. Les tenebres eren encara informes, sense la bellesa de les estrelles, l'abisme era trist, la terra inacabada, i el cel a mig fer. Només l'aigua que sempre és una matèria perfecta, fecunda, simple i pura per ella mateixa, s'oferia com un digne vehicle per a Déu. I el que direm en veure la bellesa del món, depèn d'alguna manera de la distribució de les aigües feta per Déu?*".

La creació de l'home i dels àngels no s'exclou en els sants pares de l'església primitiva. El pseudo-Bernabé afirma que l'home fou creat a imatge de Déu i Orígenes exposa com l'home fou creat. Climent romà té uns bonics fragments sobre la creació dels àngels, i el Pastor d'Hermes afirma que els àngels acompanyen l'home en el pelegrinar per aquest món.

La doctrina i la moral dels cristians

L'ensenyança dels continguts de la fe cristiana —com hem vist anteriorment—, de la moral peculiar cristiana i de llurs virtuts eren objectius essencials que les primitives comunitats volien assolir. Per això, la pedagogia tenia un lloc cabdal en la vida cristiana. Aquells homes i dones creients tingueren la gran sort d'estar formats pels que anomenaven doctors i mestres. Entre ells, no mancaren grans personatges, les lliçons dels quals encara avui dia ens impressionen. Per exemple, Climent d'Alexandria, el gran pedagog de finals del segle II i principis del III. Era el cap de l'Escola alexandrina i va escriure —arribant a nosaltres— una exhortació als grecs, denominada *Stromata* (relacions entre la ciència profana i la religió cristiana) i el famós *Pedagogus*, on exposa com els iniciats han d'aprendre la doctrina i la moral cristianes.

El problema del mal

Evidentment, el camí que ens condueix cap al cel es troba esvaït pel mal. És un dels grans problemes amb què es troben els cristians primitius. Orígenes ens ho exposa amb frases contundents: “*Segons les divines Escripures, considerem breument el que es refereix al bé i al mal... Segons les divines Escripures, els béns pròpiament dits són les virtuts i les obres que d'ells provenen, i els mals pròpiament dits són tot el contrari d'això... Nosaltres (els cristians) afirmem que Déu no féu els mals, ni la mateixa maldat, ni les accions que d'ella procedeixen*”.

Els cristians també són pecadors

Els cristians no es distingeixen dels altres ciutadans tal com ho afirma l'autor de la *Carta a Diognet* o el mateix Tertul·lià. Són també pecadors. El mal moral envaeix, malauradament, alguns dels seus membres com ho manifesta, per ell mateix, l'autor de la visió del *Pastor* d'Hermes. Aquest autor ens diu que el pecat entristeix l'Esperit Sant, però que el pecat també ens pot servir per assolir el perdó i la nostra purificació. Tanmateix, entre els cristians primitius, hi ha autoconsciència que els costums dels pagans són immensament més perversos que els dels cristians tal i com vèiem als textos de Climent romà, Justí, Tertul·lià, Minuci Fèlix, Arístides d'Atenes... D'aquest últim podem presentar aquest interessant fragment: “*Els cristians no cometem adulteri, no forniquen, no aixequen falsos testimonis, no envegen les coses d'altri, honoren el pare i la mare, estimen els veïns, jutgen amb justícia. El que no volen que se'ls faci a ells, no ho fan als altres; cerquen reconciliar-se amb aquells que els han ofès, fent-se amics; s'esforcen per fer el bé als seus enemics; són mansuets i modestos... S'abstenen de tota unió il·legítima i de tota impuresa. No menyspreen les vídues, ni fan sofrir els orfes. El que té béns els subministra al qui no en té sense gasiveria. Si ve un foraster, l'acull sota el seu sostre i s'alegra amb ell com un autèntic germà. S'anomenen entre ells “germans”, no segons la carn, sinó segons l'esperit*”.

Després de la lectura d'aquest fragment d'Arístides potser es podria deduir falsament que aquells cristians eren uns sants immaculats. No era pas així, el

propi Cebrià, per exemple, ens diu: *“La persecució (de Deci, any 250) és més aviat una prova per la nostra purificació; ja que entre nosaltres cadascun s’amoinava d’augmentar la pròpia hisenda, i oblidant-se de la fe i del que acostumava a practicar en temps dels apòstols i que sempre s’hauria d’haver seguit practicant, s’entregaven amb cobdícia insaciabile a augmentar llurs possessions. Entre els sacerdots ja no hi havia religiosa pietat, no existia aquella fe íntegra en desenvolupar el seu ministeri, aquelles obres de misericòrdia, aquella disciplina en els costums... Els homes es corrompien cuidant de la seva barba, les dones amoïnades per la bellesa i els maquillatges; s’adulterava la forma dels ulls, obra de les mans de Déu; els cabells es tenyien amb falsos colors. Amb frau hom enganyava els senzills i amb torçades intencions hom abusava dels germans... Molts bisbes que havien de ser exemple i exhortació per als altres, s’oblidaven del diví ministeri i es feien ministres (servents) dels poderosos del segle: abandonaven llurs seus, deixaven destituït el seu poble, recorrien les províncies estrangeres seguint els mercats a la recerca de negocis lucratius... Nosaltres (els cristians) en oblidar la llei que se’ns havia concedit hem donat, amb els nostres pecats motius pel que ara succeeix (les persecucions); és una prova que ens ve de Déu”.*

Fe, esperança i caritat. “Em veig absolutament forçat a estimar-vos”

Les virtuts teologals són molt preuades pels cristians primitius: la fe, l’esperança i la caritat. Així, Ignasi d’Antioquia en la carta a l’església de Magnèsia diu textualment: *“La fe en Jesucrist és el principi i la caritat és el terme final. Les dues travades en la unitat són de Déu i totes les virtuts morals provenen d’elles. L’arbre es manifesta gràcies als seus fruits. Així qui professa ser de Crist es posarà de manifest per les seves obres”.*

La carta del Pseudo-Bernabé, que alguns cristians dels segles III i IV consideraven inspirada en la Sagrada Escripura, valora molt les tres virtuts teologals, així com presenta un grup de virtuts estimades pels cristians primitius. Malgrat que l’esmentada carta no es pot considerar Sagrada Escripura (o llibre canònic), cal tenir-la com un dels testimonis més respectables, fonamentals i remarcables de l’església primitiva: *“Em veig absolutament forçat a estimar-vos més que la pròpia vida, perquè són grans la fe i la caritat que teniu per l’esperança de la vida divina... Són tres les grans realitats revelades del Senyor: l’esperança de la vida, que és el principi i la fi de la nostra fe; la justícia, que és el principi i la fi del judici; i l’amor amb alegria i goig, que són testimonis de les obres de la justícia. Mireu els auxiliars de la nostra fe, que són el temor i la paciència. Els nostres aliats són la generositat d’ànima i la continència. Si en el que fa referència al Senyor mantenim fermament i santes aquestes virtuts, aleshores tindrem, amb elles, la saviesa, la intel·ligència, la ciència i el coneixement. Practicar aquestes virtuts és el que importa per al cristià: efectivament, el Senyor per mitjà de tots els seus profetes, ens ha manifestat que no necessita ja sacrificis ni holocaustos, ni ofrenes... Defugim tota vanitat, odiem mortalment les obres del mal camí. No visquem aïllats i encongits entre nosaltres mateixos, com si ja estiguéssim justificats; no, aplegueu-vos en un lloc comú per a tots i cerqueu plegats el que convé a tots. Fem-nos espirituals, fem-nos temple perfecte per a Déu... El camí de la llum és aquest: si algú vol fer el seu camí envers un lloc determinat, que s’apressi per mitjà de les obres... Seràs senzill de cor i ric d’esperit. No t’uniràs*

als que caminen pel camí de la mort, avorriràs tot el que no sigui agradable a Déu, odiaràs tota mena d'hipocresia, no abandonaràs els manaments del Senyor. No t'exaltaràs a tu mateix. No decidiràs coses que puguin perjudicar el teu proïsme. No posaràs temeràriament la teva ànima en perill. Estimaràs el teu proïsme més que la teva pròpia vida. No mataràs el fill en el si de la mare, tampoc no el mataràs quan ja hagi nascut... No et precipitaràs en les teves paraules, perquè la boca és una xarxa mortal. No siguis d'aquells que estenen la mà per rebre, i la retiren quan es tracta de donar. Estimaràs com les ninetes dels teus ulls a aquell que et parli del Senyor”.

El cristià no ha de viure aïllat

L'autor de la carta del Pseudo-Bernabé insisteix que els cristians no han de viure aïllats i encongits dintre de cada u individualment. Cal que els cristians s'apleguin en un lloc comú per a tots, cercant plegats el que convé per a tots. Aquestes reunions són essencials per als cristians. Aquestes assemblees tenen forma externa, de celebracions eucarístiques o simplement de dinars o sopars de germanor, en les quals es tractaven els temes espirituals. Eren els famosos àgapes dels cristians. A vegades, especialment en els primers temps, s'unia l'eucaristia als àgapes.

Als cristians els vincula entre sí la fe en Déu Pare, Fill i Esperit Sant. Formen “*un sol cos —com diria Tertul·lià—; unitat que prové del sentiment comú d'una única creença o fe*”. Els detalls són esplèndids, referents a com es reuneixen per ajudar-se, per pregar i per celebrar l'eucaristia. En tots ells es reflexa la gran categoria, per exemple, d'aquella església africana de la que Tertul·lià en formava part. El seu escrit *Apologètica* va dirigit als pagans, d'aquí que molts misteris estiguin velats, tal com ho manava “la llei de l'arcà”. Tertul·lià veia tan clara la grandesa de ser cristià que es tornà exigent i exageradament inquiet; per això s'apartà de l'església oficial en no admetre que tots els pecats podien ésser perdonats. El fragment que oferim, traduït, és un magnífic relat del que era —o ell desitjava que fos— la comunitat cristiana de l'Àfrica del nord. Deia: “*Formem un cos pel sentiment comú d'una mateixa creença, per la unitat de la disciplina, i pel vincle d'una mateixa experiència. Formem una unió i una congregació per a assetjar Déu amb les nostres pregàries com un batalló compacte. Aquesta violència agrada a Déu. Preguem també pels emperadors, pels seus ministres i pels pobres; per l'estat present del món, per la seva pau, i per l'ajornament del dia final*”.

Les reunions dels cristians. La caixa de la caritat

Tertul·lià afirma: “*Ens reunim per a la lectura de les Sagrades Escripures si els esdeveniments del temps present ens obliguen a cercar en elles, ja sigui un advertiment per al futur o bé explicacions del passat. Per aquestes santes paraules alimentem la nostra fe, animem la nostra esperança, envigorim la nostra confiança, i perfeccionem la nostra disciplina inculcant els seus preceptes. En aquestes reunions es fan també les admonicions, les correccions i les censures en nom de Déu. En efecte, en elles es pronuncien també judicis d'una gran transcendència, convençuts tots nosaltres d'estar en la presència de Déu. Tanmateix, suposa un terrible inconvenient per al judici futur si algú*

d'entre nosaltres ha comès una falta tal que el faci indigne i per tant exclòs de la comunió, de l'oració, de les assemblees i de tot tracte amb les coses santes.

Les nostres reunions —continua Tertul·lià— són presidides per adults experimentats, que no obtenen aquest honor per diners sinó pel testimoni de la seva virtut, ja que cap cosa de Déu és assolida per diner. I malgrat que existeix entre nosaltres una espècie de caixa comuna, no es compon d'una "suma honorària" pagada pels elegits, com si la religió estigués sotmesa a subhasta. Cada un de nosaltres paga una contribució mòdica, en un dia establert cada mes o quan ell ho vol, sempre si vol i ho desitja. Ningú n'està obligat. L'aportació és lliure. Es tracta d'una caixa de caritat. En efecte, d'aquesta caixa no se'n treu res per a les festes ni per a les folgances, ni per als tecs. Els diners d'aquesta caixa sols són emprats per sepultar els pobres i per alimentar-los, per a auxiliar els joves que no tenen parents ni fortuna i per a socórrer els esclaus i servents (que són vells) i els naufrags. Aquesta caixa també serveix per a auxiliar els cristians que, per causa de la defensa del nostre Déu, sofreixen en les mines, en les illes de càstig, en les presons... Tots ells són ajudats per la religió que professen.

És per causa d'aquesta pràctica de caritat que, a la vista de molts, se'ns moteja amb una marca, per a ells, infame, dient-nos: "Mireu com s'estimen els uns als altres". Així, estretament units en esperit i ànima, no dubtem en compartir els nostres béns amb altri. Tot ho compartim, menys les nostres mullers. Tot està a l'ús comú entre nosaltres. No realitzem la comunitat precisament en el que els altres (els no batejats) la practiquen. Què hi ha d'estrany en celebrar aquesta gran caritat amb àpats en els quals tots s'asseuen a taula? Els nostres àpats tenen una raó de ser com el seu nom indica: es denominen amb una paraula que entre els grecs significa "amor" (àgape). Costin el que costin, és profitós fer aquestes despeses per raó de la pietat. En efecte, és una acció amb la qual ajudem els pobres...

Ens asseiem a la taula, després d'haver pregat a Déu. Mengem sols allò que l'apetit ens exigeix; bevem tant com la sobrietat ens permet. Ens assadollem conscients que som homes que recorden que, àdhuc durant la nit, hem d'adorar Déu.

Parlem —acaba Tertul·lià— com a persones que saben que el Senyor els escolta. Després d'haver-nos rentat les mans i encès els llums, cada un de nosaltres és convidat a aixecar-se per cantar en honor a Déu un càntic que trobem en les Sagrades Escripures, o que hem compost nosaltres mateixos. Bé, això pot demostrar el que hem begut. Un cop acabat, cadascú se'n va..., com persones que han pres una lliçó a taula, i no tant un àpat'.

Els pobres són els predilectes en les comunitats cristianes, així com els que guarden la castedat i la virginitat. Contra l'avortament

Tertul·lià afirma que els cristians "formen una unió i una congregació per assolir Déu amb les seves oracions i obres, units entre sí com un batalló compacte". Tanmateix, hi ha entre ells uns predilectes: els pobres, els orfes, vídues i pobres afamats. La pobresa és molt preuada pels cristians, ja que la riquesa els resulta molt perillosa. També la virginitat i la castedat són molt ben valorades entre els cristians.

L'autor de la carta del Pseudo-Bernabé afirma: *“Guardaràs tant com et sigui possible la castedat de la teva ànima”*. De cap manera s'admet l'adulteri i aquelles professions contràries a l'ètica i la moral cristianes (gladiadors, escultors...), tal i com hem dit anteriorment. Tampoc s'accepta de cap manera l'avortament, i així ho diu Atenàgores d'Atenes: *“Com podem matar nosaltres, que no volem ni mirar els vostres espectacles per no contraure en nosaltres mateixos cap taca ni impuresa? (es refereix a l'assistència als jocs circenses). Nosaltres afirmem que les dones que fan ús de mètodes avortius cometen un homicidi, i que n'hauran de donar comptes a Déu. Tampoc volem exposar els nadons, perquè els que els exposen són infanticides”*.

I el Pseudo-Bernabé diu: *“No mataràs el fill en el si de la mare, tampoc el mataràs quan ja hagi nascut”*.

El gran i compassiu cor de les comunitats cristianes. L'alegria sense tanques

Les exigències per ser un bon cristià són moltes i molt complexes. Tanmateix, l'església apostòlica i les comunitats primitives dels cristians tenen un cor ample. Respecten i àdhuc estimen el pecador. Recorden aquelles paraules del seu fundador: *“Estima els teus enemics”*. El perdó, la penitència i el desig d'esmena seran ben acollits en l'església. Ho trobem, per exemple, en les cartes de sant Cebrià, en les quals afirma que no són els confessors els qui poden perdonar, sinó els bisbes i preveres. El mateix autor del Pastor d'Hermes —pseudònim d'un gran personatge anomenat Caius— que era germà de Pius I (a. 140-154), en el seu llibre, que és una espècie d'Apocalipsi, insisteix una i altra vegada en la necessitat de concedir el perdó. D'aquest mateix autor és el *Càntic a l'alegria*. Malgrat les persecucions, les calúmnies, els martiris, les injustícies..., el cristià ha de ser un home alegre. El pecat porta, més aviat o més tard, a la tristesa. En aquest sentit el cristià mai ha d'estar trist. La tristesa, farcida de pecat, cal allunyar-la del cristià. Diu: *“Revesteix-te de l'alegria que sempre agrada a Déu i que Ell acull favorablement. Posa en ella les teves delícies. Tot home alegre fa el bé, pensa bé i menysprea la tristesa, fruit del pecat. L'home trist està abocat al mal; més encara, el trist fa el mal perquè entristeix l'Esperit, cometent així iniquitat, ja que difícilment prega, ni lloa les meravelles del Senyor. L'oració de l'home trist (pecador) mai té la força per pujar a l'altar de Déu. Per què la pregària d'un home trist no puja a l'altar? Perquè la tristesa li assetja el cor. Barrejada amb l'oració, la tristesa no li permet pujar vers l'altar. El vinagre i el vi mesclats, ja no tenen el mateix encís. Així l'Esperit Sant, mesclat amb la tristesa, no és capaç de fer emergir una grata pregària a Déu”*.

L'autor de la carta del Pseudo-Bernabé diu: *“Atès que les gràcies que el Senyor us dona són moltes i molt grans, jo me n'alegro en extrem i, per damunt de qualsevol altra cosa, me n'alegro que els vostres esperits siguin feliços i gloriosos... L'amor, amb alegria i goig, és testimoni de les obres de la justícia (o santedat)”*.

Ignasi d'Antioquia també manifesta la importància de trobar l'alegria que prové de Jesucrist: *“Cal que entre vosaltres hi hagi una única oració comú, una sola súplica, una sola ment, una esperança en la caritat, en l'alegria sense tanques, que és Jesucrist”*.

Evidentment aquells cristians primitius manifestaven una immensa alegria “sense tanques” o límits quan les seves obres, especialment llur caritat, els transformaven en Jesucrist vivent de nou en aquella societat. Un bon exemple que hem de seguir els cristians del segle XXI. És el que jo vaig viure i veure en els rostres alegres i serens de molts, moltíssims joves que pregaven en un dia memorable (18 d'agost del 2000) en un via crucis a Roma (a prop del Coliseum), en el jubileu de l'any 2000, que bé es pot definir com el jubileu de la reconciliació i de l'alegria cristiana. Jo ho vaig viure personalment! Jo vaig palpar l'alegria cristiana! Vaig ser un afortunat! L'experiència del goig que ens dóna Jesucrist és immensa!

Concepte d'església

La comunitat dels cristians. Lloc d'oració

Per als Pares Apostòlics (o deixebles immediats dels apòstols) i per als altres Sants Pares, fins l'any 313, la paraula *Ecclesia* es referia més aviat a la reunió o assemblea de creients, o també a la comunitat cristiana amb els seus bisbes, preveres, diaques, doctors, profetes, mestres, vídues, pobres i especialment el poble de Déu que pelegrina en aquesta vida terrenal, redimit per Jesucrist. El concepte d'església inclou, com és obvi, també els termes següents: el cos místic, l'esposa de Jesucrist, i no exclou, ni molt menys, els difunts redimits i salvats. Per tant, és un concepte molt ampli que conté també el temple material, encara que com se sap no apareixen temples cristians fins al segle III. Recordem per exemple les paraules de Tertul·lià referents al lloc de l'oració dels cristians, als que els estava prohibit reunir-se durant les persecucions: “Quant al temps de l'oració no hi ha res prescrit, llevat que cal pregar en tot lloc i en tot moment. Però, què vol dir en tot lloc, si ens és prohibit de pregar en públic? Dic “en tot lloc”, o sigui, on et dugui l'oportunitat o la conveniència. No es considera pas que els apòstols obressin contra cap precepte quan pregaven a la presó i cantaven a Déu mentre ho sentien els escarcellers; o bé Pau quan en el vaixell va celebrar l'eucaristia en presència de tothom. També sobre el moment de l'oració, no estarà fora de lloc l'observança d'algunes hores, vull dir d'aquestes més conegudes que marquen els moments del dia; tertia, sexta i nona, i que trobem com a més acostumades en les Escriptures. L'Esperit Sant va ser infós als deixebles congregats a l'hora tertia”.

Els ministeris

En els primers anys després de la fundació de l'església per Jesucrist, les comunitats cristianes estaven organitzades sota la vigilància i autoritat d'un cap, que era qui després anomenaran *episcopus* o el primer del col·legi de preveres. En el primer segle els termes “*episcopus*” i “*prevere*” algunes vegades són coincidents, tanmateix en les comunitats cristianes hi havia una suficient estructura, organització i autoritat. Quant als altres ministeris, observem en els primers anys que mentre n'existien uns, altres després desaparegueren en part, com és el cas dels profetes. Dels profetes ens en parla, per exemple, el *Pastor* d'Hermes, que ens explica com diferenciar un vertader d'un fals profeta. Els diaques són molt primitius, com estudiarem tot seguit.

Climent romà —recordem que escriu pels anys 88-97— ens diu: “S’establiren les primeres comunitats, de les quals l’Esperit Sant feia emergir bisbes per als futurs creients. Els apòstols han rebut per a nosaltres la bona nova per mitjà del Senyor Jesucrist. Jesús, el Crist ha estat enviat per Déu. Per tant, Crist ve de Déu i els apòstols vénen de Crist. Ambdues coses procedeixen del bon ordre de la voluntat de Déu. Reberen instruccions, i convençuts de la resurrecció de Nostre Senyor, Jesucrist, reafirmats per la paraula de Déu, amb plena certesa de l’Esperit Sant, sortiren a anunciar la bona nova de què el regne de Déu arribaria. Predicaven als llocs rurals i a les ciutats”.

El mateix Climent romà afirma que els cristians han d’estar ben units formant un cos presidit per Jesucrist: “*Militem, doncs, germans, amb tot fervor sota les seves [de Crist] ordres perfectes. Aquells que són grans no poden subsistir sense els petits, i tampoc els petits sense els grans; en la conjunció de tots és on radica la seva utilitat. Prenem l’exemple del nostre cos: el cap sense els peus no és res, però tampoc no són res els peus sense el cap. I és que els membres més petits del nostre cos són necessaris i útils per al conjunt, i tots col·laboren i s’ordenen de comú acord a la conservació de tot el cos*”.

L’església, és la que ofereix una oblació pura al seu Senyor, segons afirma Ireneu: “*També nosaltres hem de fer una oblació a Déu, perquè Ell, que ens ha creat, ens trobi agradables en tot; en paraules pures, en fe sense farses, en esperança ferma, en amor fervent: hem d’oferir a Déu les primícies d’aquelles criatures que són seves. Una oblació així, només l’església la pot oferir pura al seu creador: la hi ofereix amb acció de gràcies d’allò mateix que Ell ha creat*”.

Ireneu afirma el mateix referint-se a l’Eucaristia que s’ofereix a l’església: “*L’oblació de l’església que el Senyor va manar oferir per tot el món, és tinguda per sacrifici davant de Déu i li és acceptable, no pas perquè Déu necessiti el nostre sacrifici, sinó perquè qui l’ofereix, és glorificat, ell mateix en allò que ofereix, si el seu do és acceptat*”.

Els cristians, pedres vives del temple de Déu

Orígenes fa una esplèndida comparació entre l’edifici de l’església i la comunitat cristiana: “*Vosaltres [cristians], com pedres vives deixeu que Déu faci de vosaltres un temple espiritual, un sacerdoti sant, que oferirà víctimes espirituals, acceptables a Déu per Jesucrist... Quines són aquestes pedres col·locades com a fonament? Els apòstols i els profetes. El mateix diu sant Pau: “Formeu un edifici construït sobre el fonament dels apòstols i profetes que té per pedra angular el mateix Jesucrist...” Però, oh tu que m’escoltes, perquè aviat estiguis preparat per a la construcció d’aquest edifici, l’església, perquè siguis com la pedra més propera al fonament, aprèn que també Crist és fonament d’aquest edifici que ara descrivim*”.

Els habitants de la casa de Déu i la seva ànima. El colom

Cebrià, bisbe de Cartago, afirma: “*En la casa de Déu, en l’església de Crist, s’habita per la unanimitat i es persevera per la concòrdia i la senzillesa. I per aquesta raó vingué l’Esperit Sant en forma de colom: aquest és un animal senzill i alegre, sense amargor de fel, que no mossega amb malícia ni*

esgarrapa violentament amb les urpes, sinó que estima l'hospitalitat que els homes li donen, i se sent vinculat a una única morada. Aital és la senzillesa que cal procurar que sigui patent a l'església; aital és la caritat que cal aconseguir: l'amor fratern ha d'imitar el dels coloms, i la mansuetud i la suavitat ser similars a la dels anyells i ovelles. Quin sentit té en un pit cristià la ferocitat del lleó, o la ràbia del gos, el verí mortífer de la serp, o la sagnant crueltat de les feres? Ens n'hem d'alegrar quan aquests se separen de l'església, ja que així les ovelles de Crist no rebran el contagi del seu maligne verí... No pensi ningú que els bons puguin marxar de l'església".

L'església catòlica. Obediència als bisbes

Ignasi d'Antioquia afirma –així ho diu a la carta als d'Esmirna– que la vertadera església cristiana és l'església universal o catòlica; i per tant no hi ha vertadera església quan una comunitat cristiana es tanca en si mateixa i exclou les altres esglésies. Això es manifesta en la celebració de l'eucaristia: *"Que el poble vagi on aparegui el bisbe. Així com on està Crist, allí està l'església universal Katholiké"*.

El propi Ignasi, en la carta a la comunitat de Magnèsia, exposa molt clarament l'autoritat i obediència que cal obsequiar al propi bisbe, com a successor dels apòstols, malgrat que aquest (el de Magnèsia), sigui molt jove: *"...us convé no abusar del fet que el vostre bisbe sigui jove; mireu en ell la virtut de Déu Pare i reteu-li tota reverència. Jo he sabut que els vostres preveres no miren d'eludir la seva joventut, que prou que es veu, ans com a homes prudents en el Senyor, obeeixen el seu bisbe, o més ben dit no l'obeeixen a ell, sinó al Pare de Jesucrist, que és el bisbe que vetlla per tots nosaltres. Aleshores, per l'honor del Déu que ens ha estimat, convé obeir sense cap fingiment. Perquè no és aquest bisbe que veiem a qui enganyaríem, sinó que pretendríem esquivar el bisbe invisible. L'afer per consegüent, no és una cosa humana, sinó que afecta Déu, que veu àdhuc tot el que és ocult. Cal que siguem cristians no només de nom, sinó també de fets; perquè entre vosaltres n'hi ha alguns que de paraula reconeixen el seu bisbe, però després actuen només a espatlles d'ell. Crec que uns homes així no poden tenir la consciència neta, ja que no es congreguen vàlidament per al culte diví, tal com ens ha estat manat... Qui obeeix el seu bisbe, no l'obeeix a ell, sinó el Pare de Jesucrist que és el bisbe que vetlla per tots nosaltres"*.

Res sense el bisbe

La presència dels bisbes a l'església dels cristians és òbvia i abundant en els testimonis que estudiem. Ja hem vist el testimoni de Climent de Roma, que afirma que els bisbes són els successors dels apòstols i que l'Esperit Sant fa emergir bisbes i diaques al servei dels futurs creients. Ignasi d'Antioquia no sols ens parla dels bisbes en la carta als cristians de Magnèsia, tal com hem aportat exemples en un petit fragment anteriorment, sinó en altres cartes com la dirigida als d'Esmirna: *"Que ningú —diu— sense el bisbe faci res del que pertany a l'església. Aquella eucaristia sols pot tenir-se per vàlida si la fa el bisbe o aquell que ha estat autoritzat per ell... No és lícit celebrar el baptisme o l'eucaristia sense el bisbe. El que ell aprovi serà també agradable a Déu... El*

que el bisbe honora és honrat per Déu. El qui fa quelcom ocult del bisbe, ret culte al diable. Cal que vosaltres conveniu (coincidiu) amb el pensament del vostre bisbe... que ningú us enganyi; qui no està dintre l'àmbit de l'altar es priva del pa de Déu. Perquè si l'oració d'un o dos té tanta força, major serà la del bisbe amb tota l'església... Fem tot el possible per no enfrontar-nos al bisbe, de manera que si estem amb ell estem units a Déu... Cal mirar el bisbe com el mateix Senyor... Que no hi hagi res entre vosaltres que us pugui dividir, sinó formeu tots una unitat amb el bisbe i amb qui us presideix. Així com el Senyor no féu res sense el Pare, sent una mateixa cosa amb Ell, tampoc vosaltres feu res sense els bisbes i els preveres”.

“L'església sempre ha estat establerta sobre els bisbes”

No menys clara és la doctrina de Cebrià referent a la doctrina sobre la gestió de les comunitats cristianes que ja en el segle III era ben palesa. Diu: *“...Al llarg dels temps es van succeint els bisbes i l'administració de l'església, de sort que aquesta sempre està establerta sobre els bisbes, i tot acte de l'església és dirigit per aquests preposits. Estant això fundat en la llei divina, em meravella que alguns, amb audàcia temerària, hagin intentat escriure'm presentant la seva carta en nom de l'església, essent així que l'església està constituïda pel bisbe, clergat i tots els fidels”.*

Els preveres són els col·laboradors dels bisbes. Els diaques

Els preveres, o el seu col·legi, apareixen clarament en els documents que estem estudiant. És una figura que ja a mitjan segle II es diferencia dels bisbes. També hi ha una constant: els preveres són col·laboradors dels bisbes. No poden actuar a part d'ells. Recordem els fragments d'Ignasi d'Antioquia: *“El bisbe té el lloc de Déu, i els preveres tenen el lloc del col·legi dels apòstols, i dels diaques, per mi dolcíssims, que tenen confiats al servei de Jesucrist. Cal coincidir amb el pensament del vostre bisbe com ja ho feren els de l'església d'Esmirna, perquè en efecte el vostre col·legi de preveres, digne d'aquest nom i digne de Déu, està amb el vostre bisbe en una harmonia comparable a la de les cordes de la cítara; la vostra concòrdia i la vostra unísona caritat eleven així un himne a Crist.*

Formeu tots una unitat amb el bisbe i amb tots els qui us presideixen. Així com el Senyor no féu res sense el bisbe, tampoc heu d'actuar sense els qui us presideixen (els preveres). Així, com el Senyor, no féu res sense el Pare, sent una mateixa cosa amb Ell, així tampoc vosaltres no feu res sense el bisbe i sense els preveres”.

També Climent romà parla de la unitat entre els preveres, bisbes i diaques, als quals els fidels cal que obeeixin, i demana que no es faci una església separada d'ells. Policarp també ens parla del presbiterat com una institució fortament vinculada amb el bisbe. Així la seva carta està encapçalada amb la frase *“Policarp i els preveres que estan amb ell a l'església de Déu, que habita com a forastera a Filipos”.*

Des de principis del segle II els preveres ja tenen unes atribucions ben concretes. En molts d'altres testimonis d'autors que hem estudiat, és constant

trobar els preveres sempre al costat del bisbe. I el mateix caldrà dir dels diaques. Sant Ignasi ens diu: *“Els diaques, per mi dolcíssims, tenen confiats el servei de Jesucrist”*.

També Policarp i la majoria d'autors estudiats ens parlen dels diaques. Aquests tenen com a funció el “servei de Jesucrist”: en concret la primera evangelització de zones on encara no ha arribat l'Evangelí. Són el que llegeixen l'Evangelí i escriptures i en fan els pertinents comentaris o homilies. També es dediquen a administrar la beneficència o caritat als pobres, orfes i vídues. No són, per tant, com uns sagristans majors, sinó molt més, són els pioners de l'Evangelí i per part d'Ignasi col·laboradors “dolcíssims”.

En el mateix nivell que els diaques es troben les diaconesses, per tant, participants de l'orde sagrat. Òbviament que administraven o ajudaven a administrar el baptisme de les dones, però també tenien un paper molt important en l'església primitiva, tal i com ens consta en la carta que Plini envià a Trajà. El governador de Bitínia (Plini) va voler saber què eren els cristians rebent la declaració de dues “ministres”, o sigui que portaven la gestió de l'església primitiva, almenys a Bitínia. L'existència indiscutible de les diaconesses és molt important, car pot obrir una porta del “ministeri eclesial” a les dones dins el si de l'església. El papa beat Joan Pau II afirmà que les dones no poden ser sacerdots perquè mai en l'església hi ha havia hagut una tradició que la recolzés; tanmateix, cal dir que en l'orde diaconal sí existien aquestes “ministres” o diaconesses.

La presència de Pere i dels seus successors en l'església

En el primer capítol hem exposat l'expansió de l'Evangelí en les diverses regions del món romà, gràcies als apòstols. El tema de la successió apostòlica en diverses diòcesis, és apassionant i a la vegada intricat, car hi ha molts testimonis, alguns dels quals procedeixen de llegendes no demostrables i que no es donen fins l'època medieval. Però la presència de sant Pere a Roma és comprovable també per Climent romà, Pàpies, Ireneu, cànon Muratorià, Dionís de Corint, Cebrià, i posteriorment pels papes Innocenci I (any 416) i Lleó I (440-461), i molts d'altres Sants Pares. De tots aquests testimonis escollim el de Cebrià: *“Uns heretges i cismàtics que han donat un fals bisbe —creació dels heretges—. Ells han tingut l'audàcia de fer-se a la vela —navegar— i de portar cartes de part dels cismàtics i profans a la càtedra de Pere, a l'església “principal” de la qual sorgí la unitat del sacerdocí; i ni tan sols pensaren que aquells són els mateixos romans, la fe dels quals l'Apòstol Iloà, quan els predicà, al qui no deuria tenir accés la perfídia. Per què anaren, doncs, a Roma a anunciar que havia estat creat un pseudo-bisbe contra els bisbes?”*. És ben cert que Cebrià considera inoportuna aquesta concreta apel·lació a Roma, ja que diu que: *“Fou establert per tots nosaltres que és cosa raonable i justa que la causa de cadascun, es tracti allí on es comet el crim, i que cadascun dels pastors tingui adscrita una porció del seu ramat, que cadascun ha de regir i governar tot donant compte dels seus actes al Senyor”*. Tanmateix, en el text de sant Cebrià consta que la càtedra de Pere és la de l'església principal de la que sorgí la unitat del sacerdocí. A una mateixa conclusió arribaríem si estudiéssim la intervenció de Climent romà a l'església de Corint.

Les escriptures dels cristians

Quines són les sagrades escriptures dels cristians?

Els llibres inspirats i reconeguts com a tals per l'església van tenir en llur origen una interessant evolució: primerament els fets o les paraules foren transmesos oralment, després aquests fets o paraules foren recitats o llegits oficialment i per últim es van fixar definitivament en els escrits que denominem Sagrades Escripures. En les comunitats cristianes de l'època dels apòstols es predicava oralment el que en direm *Nou Testament*. L'església representava la tradició vivent i l'òrgan de transmissió d'aquest missatge oral sota l'acció de l'Esperit Sant, tot i que de mica en mica s'intenta posar per escrit tota aquesta tradició oral, sempre amb el guiatge i autoria principal de l'Esperit Sant.

Repetir les paraules i fets de Jesús i dels Apòstols

En els orígens de l'església sembla que domina la preocupació de repetir exactament les mateixes paraules de Jesús; d'aquí neixen els llibres dels evangelis del *Nou Testament*, així com les cartes de sant Pau i d'altres apòstols que foren transmeses i copiades entre les esglésies primitives. Que aquests llibres ja existien a principis del segle II, es pot demostrar gràcies a les obres literàries d'autors que paral·lelament a les Escripures Sagrades, en feien comentaris o exegesis. Per exemple sabem que Pàpies (a. 65-130) escriví cinc llibres d'*Explicacions dels dits del Senyor* que són considerats com la primera obra d'exegesi dels evangelis. Així diu textualment: "*Jo vaig aprendre molt bé dels ancians i vaig gravar ben bé en la meva memòria... els manaments que foren donats pel Senyor a la nostra fe... Jo preguntava sempre què és el que havien dit Andreu, Pere, Felip, Tomàs, Jaume, Joan, Mateu o qualsevol altre deixeble del Senyor, o què és el que diuen Ariston i Joan el prevere, deixebles del Senyor. Marc fou intèrpret de Pere i escriví amb fidelitat, encara que desordenadament, el que acostumava a interpretar, que eren els dits i fets del Senyor. Ell mateix no els havia sentit del Senyor, ni havia estat el seu deixeble; tanmateix, més endavant havia estat deixeble de Pere, el qual donava llurs instruccions segons les necessitats, però sense pretensió de compondre un conjunt ordenat de sentències (o frases) del Senyor... Quant a Mateu, ordenà en llengua hebrea les sentències del Senyor i interpretà cadascuna segons la seva capacitat*".

És un fragment de gran interès no sols per als exegetes dels evangelis sinó també per als historiadors de la història de l'església primitiva. Pel mateix fragment podem arribar a la conclusió hipotètica de que aquest Joan prevere era Joan evangelista, l'apòstol del Senyor —que afirma que era ancià— i que encara vivia en temps de Pàpies. També ens sorprenen els detalls que ens dóna sobre Marc, del que diu que era un xic desordenat, i de Mateu, coneixedor de l'hebreu. Aquest fragment és, doncs, una peça-testimoni de notable interès històric.

L'Antic i el Nou Testament

En la carta que durant els segles III i IV alguns atribuïen a sant Bernabé, company de sant Pau, hi ha una comparació entre l'Antic i el Nou Testament.

És evident que l'autor anònim d'aquesta carta de l'any 130 es mostra molt negatiu amb les institucions dels jueus i només dóna, amb la seva interpretació, un valor al·legòric a l'Antic Testament. Diu textualment: *“El nostre Pare no vol que caminem esgarriadament com els hebreus quan cerquem la manera d'atansar-nos a Ell... El Senyor va invalidar tots els sacrificis antics, perquè la nova llei de Nostre Senyor Jesucrist, que no està sotmesa al jou de cap necessitat, tingui una ofrena no feta per mà d'home”*.

Malgrat les anteriors expressions, el pseudo-Bernabé admet l'Antic Testament com una profecia referida a Jesucrist. Afirma: *“Els profetes posseïen la gràcia de Jesucrist i en vista a Ell profetitzaren... Sí, l'Esclusura (Antic Testament) ens diu a nosaltres el mateix que Déu va dir al seu Fill: fem l'home a imatge nostra...”*.

Les cites del Nou Testament dels Sants Pares

L'anterior postura, contrària als hebreus, no era compartida per la majoria dels cristians, ni molt menys. Notem també que, en tots els testimonis que estudiem, s'observa una gran admiració vers l'Antic Testament, així com vers el recent format Nou Testament. Ambdós blocs es consideren llibres inspirats i paraula de Déu indiscutible, i que cal seguir sempre si un vol ser cristià. Climent romà cita constantment l'Antic Testament amb gran reverència i veneració, però també fa insistents referències al Nou Testament amb el mateix respecte i honor. Gràcies a aquestes últimes es poden entreveure alguns fragments dels evangelis i això ajuda molt a provar l'autenticitat i àdhuc l'exegesi dels llibres canònics. Un segle després, l'homònim Climent d'Alexandria, gran pedagog, en el seu tractat *Stromata*, té unes frases molt interessants referents a la relació existent entre la Sagrada Esclusura, la gnosi i la tradició, així com a la profunditat de la mateixa Sagrada Esclusura, en la qual inclou els evangelis i les cartes de sant Pau. Diu: *“...de fet, als qui són adults en la fe, sí que els ensenyem una saviesa amagada en el disseny de Déu... Com diu l'Esclusura “cap ull no ha vist mai, ni cap orel·la ha sentit” ni el cor de l'home somia allò que Déu té preparat per als qui l'estimen. A nosaltres, però, Déu ens ho ha revelat per mitjà de l'Esperit (per les Esclusures)... Ara bé, l'Apòstol, per contraposar la fe comuna a la perfecció del coneixement, de vegades anomena a aquella “fonament”. Que cadascú miri bé com construeix; això és el que el coneixement edifica sobre la base de la fe en Jesucrist... Sabem bé que el Salvador no diu res d'una manera purament humana, sinó que ensenya als seus deixebles totes les coses amb una saviesa divina i plena de misteris, per la qual cosa no hem d'escoltar les seves paraules amb una oïda carnal, sinó que, amb un religiós estudi i intel·ligència, hem d'intentar trobar i comprendre'n el sentit amagat... El que té més importància per al fi mateix de la nostra salvació està com protegit per l'embolcall del sentit més profund, meravellós i celestial, i no convé rebre'l a les nostres oïdes de qualsevol manera, sinó que cal penetrar-lo amb la ment fins al mateix esperit del Salvador i fins al secret de la seva ment... Crist és el logos, revelador, il·luminador, i el nostre gran pedagog que ens explica les esclusures”*.

Les Escriptures són la veu de Déu

El prevere Orígenes, deixeble de Climent d'Alexandria, té un elevat concepte de la Sagrada Escriptura. Afirma que és la mateixa veu de Déu. Caldrà beure sempre dels pous profunds de les Escriptures. Diu: *“El poble mor de set, tot i tenir a mà les Escriptures, mentre Isaac —Jesucrist és el nou Isaac— no ve per obrir-les i treure-les del pou... Ell és qui obre els pous, qui ens ensenya el lloc en el que cal cercar Déu, que és el nostre cor... El nostre Isaac —Jesús— ha tornat a cavar el pou al nostre cor, i ha fet brollar en ell fonts d'aigua viva... Així doncs, avui mateix, si m'escolteu amb fe, el nou Isaac realitzarà la seva obra en vosaltres, purificarà el vostre cor i us obrirà als misteris de l'Escriptura fent-vos creure en la intel·ligència de la mateixa... La Paraula de Déu és a prop vostre; millor, és dins vostre, i treu la terra de l'ànima de cadascun per fer saltar en ella l'aigua viva... Supliquem al nou Isaac, ajudem-lo a cavar, estudiem les Escriptures: cavem tan profundament que l'aigua del nostre pou pugui ser suficient per abeurar tots els ramats...”*.

Testimonis oculars contemporanis a Jesús

Podríem aportar, en aquest petit resum que només intenta conèixer el pensament cristià anterior al 313, altres notícies sobre les Escriptures i sobre els seus autors. Ja ens hem referit a Pàpies, que ens dona informació sobre Pere, Marc, Mateu i Joan. D'aquest últim tenim un fragment a l'obra d'Ireneu, deixeble de Policarp, que ens diu: *“Essent jo (Ireneu) nen, vaig conviure amb Policarp a l'Àsia Menor... Aquest explicava com havia conviscut amb Joan i amb els qui havien vist el Senyor. Deia que recordava molt bé les seves paraules i explicava el que els havia sentit dir, referent al Senyor, als seus miracles i les seves ensenyances. Havia rebut totes aquestes coses dels qui havien estat testimonis oculars del Verb de la vida, i Policarp ho explicava tot en consonància amb les Escriptures... Ell havia rebut dels apòstols la veritat única, idèntica a la transmesa en la tradició de l'església”*.

L'última frase sintetitza el gran valor i interès que els cristians professaven per la Sagrada Escriptura (Antic i Nou Testament), i també per la Tradició, idèntica a les Escriptures. Per a nosaltres, cristians del segle XXI, produeix una grandíssima satisfacció observar que les Escriptures d'aquells homes i dones dels primers segles del cristianisme, són les mateixes en les que nosaltres volem aprofundir per pouar l'aigua viva que és la Paraula de Déu. Els mateixos sentiments i les mateixes Escriptures. Déu ens ha parlat! Estem d'enhonorabona! Llegim les Escriptures! Seguim i estimem Jesucrist, el Logos diví! La seva fe és la nostra!

Es cristians pregunten

Entonaven himnes a glòria de Jesús-Déu

Els cristians pregaven. L'oració és per a ells un manament del Senyor, però especialment l'aliment de l'ànima. Sobre aquesta pràctica hi ha moltíssims testimonis. Recordem la tan significativa carta de Plini el Jove a l'emperador (Trajà), en la qual diu que havent agafat per la força dues ministres o diaconesses de l'església de Bitínia, després de diversos turments, aquestes li

explicaren què feien els cristians quan es reunien durant l'albada de cada diumenge; digueren que commemoraven la resurrecció del Senyor Jesucrist. En aquestes reunions s'entonaven himnes, alternant dos grups entre els cristians assistents, dirigits al mateix Jesucrist com a Déu i salvador.

El Parnostre

Evidentment en els primers anys de l'església no es van produir canvis essencials en la manera externa de pregar dels jueus des dels temps de Jesucrist. Tanmateix, a causa de la seva resurrecció s'hi introdueix la pregària directa a Jesucrist com a vertader Déu i home, recordant i celebrant la seva mort i resurrecció. És també evident que s'afegeix com a pregària dels cristians l'oració del Parnostre que Jesucrist ensenyà. Per exemple, Orígenes féu tot un llibre explicant el Parnostre.

Pregar de genolls

Tertul·lià explica alguns detalls de l'oració dels cristians primitius: *“Quant a pregar de genolls a terra, hi ha varietat en l'oració per part d'alguns —no gaires, tanmateix— que no s'agenollen en dissabte (durant l'eucaristia), divergència que es nota sobretot d'una església a l'altra. El Senyor els donarà la seva gràcia a fi que deixin aquest costum o el practiquin sense escàndol dels germans. Pel que nosaltres hem après, no hem d'agenollar-nos els diumenges, i fins i tot hem d'evitar qualsevol treball, ajornant els negocis i afers... Solament ens abstindrem d'agenollar-nos durant el temps Pasqual... Per altra banda, un dia qualsevol, qui deixarà d'agenollar-se davant de Déu, almenys en la primera oració amb què comença la jornada? Els dies d'Statio i de dejuni cap oració no s'ha d'adreçar a Déu sense agenollar-se; cal fer signes d'humilitat... Quant al temps d'oració no hi ha res prescrit, llevat que cal pregar en tot lloc i tot moment... Tanmateix, cal que es marquin els moments d'oracions del dia: tertia, sexta i nona, i els que trobem com a més acostumats a les Escriptures”.*

Pregar en tot lloc i moment. Diumenge. Statio

Del text suara transcrit podem deduir que els dies més adequats per a l'oració dels cristians són el dissabte, a la nit, i el diumenge, malgrat que *“cal pregar en tot lloc i moment”*. En temps de Tertul·lià, que va viure entre els anys 160 i 240, podem deduir que l'oració dels cristians ja es va independitzar totalment de la pràctica de l'oració dels seguidors del judaisme. Fins i tot ja es comença a parlar d'alguns recintes apropiats per aquesta activitat que no eren exclusivament l'eucaristia, i es parla de les oracions durant tres moments que representen fites del dia: *tertia*, *sexta* i *nona*. També ens diu que hi ha dies de dejuni i penitència en els quals es feia l'*Statio*. Per últim, hi ha el temps pasqual, que cal celebrar amb tota solemnitat i alegria, i en el qual l'oració no es farà de genolls.

El sacrifici de Jesucrist

També observem que es sublima l'oració i no es volen continuar els sacrificis de l'Antic Testament. Ireneu afirma: *“Déu no vol sacrificis ni holocausts; el que vol és fe, obediència i justícia que salvin els homes. L'únic sacrifici agradable a Déu és el de Jesucrist”*.

Orígenes fa la comparació entre el sacrifici d'Abraham i el de Jesucrist. Diu: *“Llavors Abraham alçà els ulls i veié un moltó agafat per les banyes a una bardissa. Abans he dit que Isaac era figura de Crist, però aquest moltó també em sembla figura de Crist. Considerem atentament com Isaac, que no fou degollat, i el moltó, que ho fou, són figura —cadascun de diferent manera— de Crist. Crist és la Paraula de Déu però la Paraula es va fer carn, va patir i sofrí la mort en la carn”*.

Les eucaristies i els àgapes dels cristians

Ja hem esmentat anteriorment —en l'apartat intitulat *Què fan els cristians?*— un fragment de Tertul·lià en el qual explica en què consisteixen les reunions —eucaristies i àgapes— dels cristians primitius. Efectivament són molt freqüents els testimonis segons els quals els cristians es reunien per a celebrar l'Eucaristia. També el gran màrtir sant Justí ens explica què fan els cristians en reunir-se per a celebrar-la. Ens diu que primer reciten unes oracions, i segueixen les següents parts: lectura de la Sagrada Escripura; homilia del bisbe o president de l'Assemblea; oració en comú per a tots els homes; presentació de les ofrenes: pa i vi mesclat amb aigua; consagració mitjançant les paraules de Jesucrist, a les que els assistents responien “amén” en senyal d'adhesió; comunió del president de l'assemblea i distribució de la mateixa per part dels diaques a tots els assistents.

L'anàfora

Si són admirables aquests trets fonamentals de la celebració de l'Eucaristia en el segle II, ho és encara més el testimoni de sant Hipòlit romà (antipapa 217-235) que va tenir l'encert de fer-nos arribar les mateixes pregàries de l'anomenada anàfora (o part central de la Santa Missa). Diu així:

“Els diaques li presenten l'ofrena i ell, el bisbe, imposant les mans sobre aquesta, davant de tot el col·legi de sacerdots, diu la següent oració:

El Senyor sigui amb vosaltres. Contesten tots: I amb teu Esperit.

Amunt els cors. Els tenim posats en el Senyor.

Donem gràcies al Senyor. És digne i just.

El bisbe continua:

Jesucrist, a qui heu enviat en aquests darrers temps com a Salvador, Redemptor i Missatger de la vostra voluntat; Ell que és el vostre Verb inseparable, a través del qual heu creat tot, i en el que reposeu les vostres complaences; Ell, a qui heu enviat del cel al si d'una verge i que havent estat concebut, s'ha encarnat i s'ha manifestat com el vostre Fill, nascut de l'Esperit Sant i de la Verge; Ell, que ha acomplert la vostra voluntat i que per adquirir-vos

un poble sant, ha estès els seus braços mentre sofria per a alliberar dels sofriments a tots els qui creuen en vós.

*Mentre voluntàriament es lliurava al sofriment, per a destruir la mort i trencar les cadenes del diable, per a dominar l'infern, il·luminar els justos, establir el Testament, i manifestar la seva resurrecció, havent pres pa i donant gràcies, digué: **preneu i mengeu, aquest és el meu cos**, crebantat per vosaltres. Igualment, prengué el calze dient: **aquesta és la meva sang**, vessada per vosaltres. Quan feu això, feu-ho **en memòria meva**".*

Recordant, doncs, la seva mort i resurrecció, us oferim el pa i el vi, donant-vos gràcies per haver-nos jutjat dignes d'ésser a la vostra presència i de servir-vos. I us demanem que envieu el vostre Esperit Sant sobre aquesta ofrena de la santa església. Congregueu a tots els sants que la reben, i concediu-los emplenar-se de l'Esperit Sant per enfortir la seva fe en la veritat, a fi que us alabin i glorifiquin pel vostre Fill Jesucrist, per qui teniu la glòria i l'honor. Glòria al Pare i al Fill, amb l'Esperit Sant, en la vostra santa església, ara i pels segles dels segles. Amén".

"Feu això que és el meu memorial"

Sant Justí afirma: "Aquest àpat s'anomena entre nosaltres eucaristia i a ningú li és lícit de participar-hi si no creu com a vertaders els ensenyaments (cristians) i si no s'ha rentat en el bany del perdó dels pecats i de la regeneració, vivint d'acord amb el que Crist ens ensenya. Perquè això no ho prenem com a pa comú ni com a beguda ordinària, sinó perquè Nostre Salvador Jesucrist encarnat per virtut del Verb de Déu, tingué carn i sang per a la nostra salvació. Així se'ns ha ensenyat que en virtut de l'oració del Verb que procedeix de Déu, l'aliment sobre el qual fou pronunciada l'acció de gràcies (eucaristia) és el cos i la sang d'aquell Jesús encarnat. I en efecte, els apòstols en els records que escriviren, que s'anomenen Evangelis, ens transmeten que així els fou encomanat; quan Jesús prengué el pa, donà gràcies i digué feu això que és el meu memorial".

També podríem presentar les referències a l'Eucaristia d'Ignasi d'Antioquia. Aquest sant ens diu que se celebra en un altar i en un calze, o que tant l'altar com el calze són un, així ho és Jesucrist. També l'Eucaristia és comú al mateix Jesucrist, i cal celebrar-la sota l'obediència i autoritat del bisbe.

El pa i el vi eucarítics

Respecte a aquest tema, Cebrià (a. 250) fa unes advertències ben concretes, gràcies a les quals ens exposa la creença dels cristians a l'Eucaristia. Diu: "Alguns, per ignorància o per inadvertència, en consagrar el calze del Senyor i administrar-lo al poble, no fan el que Jesucrist Senyor i Déu nostre, autor i mestre d'aquest sacrifici, féu i ens ensenyà a fer... En oferir el calze ha de guardar-se la tradició del Senyor... El calze s'ofereix en la seva commemoració amb una barreja de vi i aigua. No pot creure's que està en el calze la sang de Crist amb la qual hem estat redimits i vivificats, si no hi ha en el calze el vi pel que es manifesta la sang de Crist. Cal oferir pa i vi". No es pot celebrar sols amb aigua.

L'Eucaristia, doncs, com ja hem comprovat, és un fet obvi en el relat històric i evidentment se celebrava ja en els primers temps del cristianisme. En època dels apòstols se celebrava per la tarda amb un menjar de germanor (àgape) en record del darrer sopar del Senyor. Però ja sant Pau hagué de corregir alguns abusos en aquests àgapes (1Cor 9, 20).

Pa àzim i dues espècies

En prohibir l'emperador Trajà les "etèries" (reunions nocturnes), els cristians celebraren l'Eucaristia pel matí, separant-la del menjar de germanor, que a poc a poc (l'àgape) va esdevenir una espècie d'ajut de beneficència per als pobres. Però els àgapes anaren desapareixent definitivament durant el segle IV.

L'Eucaristia es podia celebrar amb pa àzim o fermentat. Els fidels rebien la comunió amb les dues espècies: pa i vi. Als nens infants —àdhuc de pocs dies— se'ls podia donar algunes gotes de vi consagrat. Quan era portada als malalts i/o a llurs cases, només se'ls lliurava el pa consagrat. El pa eucarístic, com és obvi, el rebien a la mà. El dejuni eucarístic (hores abans de rebre la comunió) ja ve esmentat per Tertul·lià.

Referent a l'Eucaristia, existia la denominada "lleï de l'arcà". Les notícies de què els cristians menjaven la carn i bevien la sang eren mal interpretades pels pagans. Sembla que en l'església primitiva, els ensenyaments referents a l'Eucaristia s'impartien als fidels després del baptisme. Els Pares diuen que els no iniciats no poden comprendre aquest gran misteri que prové del mateix Jesucrist.

El cant fou sempre part integrant de la missa. El papa Silvestre (314-335) instituí a Roma la primera *Schola Cantorum*. Però fins Gregori Magne (590-604) no existí en l'església romana uniformitat en el cant eclesiàstic (cant gregorià).

Pel que fa a vestits litúrgics, al principi no existien els ornaments. A partir del segle IV, els vestits emprats durant la celebració de l'Eucaristia ja s'excloïen de l'ús ordinari. Posteriorment, aquests vestits comuns, quan s'introduïren noves modes en el vestir dels romans, esdevingueren ornaments litúrgics.

Dia del Senyor. Festes cristianes

Els cristians solemnitzaren el primer dia de la setmana en memòria de la Resurrecció del Senyor: "Dia del Senyor". S'abstenien de fer treballs servils (dits també manuals) i —com diríem avui— oïen missa.

L'església acceptà, des d'un principi, les dues festes principals del judaisme, però interpretant-les en sentit cristià. Aquestes són el *Pentecosta*, vinguda de l'Esperit Sant, i *Pasqua*, commemoració de la resurrecció del Senyor.

A partir del segle II s'introduí a l'església d'Orient la festa de l'*Epifania*, en la que es commemorava el baptisme de Crist i el miracle de Cannà; aquesta festa passà a l'església occidental en el segle IV. La festa de la *Nativitat* és d'origen occidental; així com l'Epifania és el Nadal oriental. A Hispània se celebrava des de principis del segle IV la festa de l'*Ascensió*.

La Pasqua

La data de la celebració de la Pasqua no era uniforme a tota l'església. Les esglésies d'Orient la celebraven un dia fixat: el catorze de Nisan (*Quatordecimanos*). L'església llatina —i algunes regions de l'Orient— la celebraven el diumenge següent a la primera lluna després de l'equinocci de primavera. Sant Policarp d'Esmirna havia vingut ja a Roma per tractar aquesta qüestió amb el papa Anicet (a. 150). No arribaren a un acord, però cadascun pogué seguir en pau amb el seu costum. Tanmateix l'enfrontament sorgeix quan el papa Víctor volgué que totes les esglésies s'acomodessin al costum romà. Cap a l'any 190 el papa ordenà la celebració de concilis a tota l'església: Roma, Gàl·lies, Ponto, Àsia Menor, Palestina, etc. Tots coincidiren en què la Pasqua s'havia de celebrar el diumenge, a excepció de les esglésies d'Àsia Menor, liderades per Efes, que decidiren continuar amb el costum de celebrar-la el dia 14 de Nisan. El papa Víctor els cominà a uniformar el costum universal, sota pena d'excomunicació. La intervenció de sant Ireneu dissuadí el papa Víctor de prendre aquesta decisió, per considerar-la massa dràstica.

El concili d'Arles (a. 314) i el concili de Nicea (a. 325) aconseguiren definitivament que tota l'església es conformés amb el costum romà. I s'encarregà a l'església d'Alexandria l'establiment de la "Taula pasqual" per a cada any.

Culte als màrtirs

A mitjan segle II es començà a formar el "Calendari dels sants". Inicialment cada església commemorava solament l'aniversari dels màrtirs propis. Posteriorment s'introduïren en el calendari de cada església els màrtirs principals de la resta de la cristiandat. Vegi's el nostre estudi *Sacralia*.

Oració oficial

En l'oració oficial de l'església es distingien tres temps reconeguts oficialment per a l'oració: *tercia*, *sexta*, i *nona*. Hipòlit romà esmenta també l'oració de mitja nit: "*Quan reposa tota la creació i els justos lloen al Creador*"; i l'oració de l'hora del cant del gall: "*Quan els jueus renegaren de Jesús*". Vegi's el nostre estudi *Sacralia*.

Dejuni i almoïna

Referent al dejuni, la *Didakhé* parla d'un per al dimecres i un altre pel divendres; a Roma es dejunava també el dissabte. Sant Ireneu parla d'un dejuni preparatori per a la Pasqua, però el primer document que esmenta el dejuni de quaranta dies (quaresma) és el cànon cinquè del concili de Nicea (a. 325). El dejuni durava només fins a les tres.

L'almoïna es considera superior a l'oració i el dejuni. Sant Cebrià, que escriví una obra sobre l'almoïna, la considera com el mitjà per a alliberar-se de les "cadenes de la cobdícia", com a "rescat dels pecats" i com a "dret al regne dels cels".

Els cristians es bategen i reben el perdó

Els efectes del baptisme

L'admissió a l'església es fa pel baptisme. Els apòstols, seguint el precepte del Senyor, l'administraven immediatament després que els convertits fessin una professió de fe en Jesucrist. En els testimonis documentals que hem aportat des de Climent romà (a. 88-97) fins al concili de Nicea (325), són constants les referències al baptisme; com a una *nova il·luminació*, un *perdó dels pecats* i un *nou naixement*, necessari per a la resta dels sagraments i per a la *integració a l'església*.

Un dels testimonis més notables, més explícits i més primitius el trobem en Justí, màrtir del 165. Sant Justí exposa com els catecúmens es preparen per rebre el baptisme. Primer cal manifestar la creença en Crist i la Trinitat. Es preparen amb dejunis i pregàries, demanant perdó dels pecats. En concret, Justí afirma: *“Ara us explicaré com nosaltres [els cristians], renovats per Crist, ens hem consagrat a Déu... Els conduïm a un lloc on hi hagi aigua i allà són regenerats, tal com ho fórem nosaltres. Perquè aleshores reben el baptisme d'aigua en nom del Senyor Déu, Pare de l'univers, en el de Nostre Salvador Jesucrist i en el de l'Esperit Sant. Crist va dir: 'Ningú no podrà entrar al Regne de Déu sense haver nascut de nou'. I és ben clara la impossibilitat de que ja nascuts retornin al ventre de les seves mares. S'han de deslliurar dels seus pecats els qui pecaren i volen fer penitència... La raó de tal cerimònia, l'hem apresada dels apòstols... Així esdevenim fills elegits i aconseguim en l'aigua la remissió dels pecats que haguéssim comès... Aquest lavatori és anomenat 'il·luminació' perquè la ment dels qui aprenen aquestes coses s'il·lumina. I el qui és il·luminat, és rentat en el nom de l'Esperit Sant, que ja havia anunciat amb anticipació, per mitjà dels profetes, tot el referent a Jesús”*.

A principis del segle II Ignasi d'Antioquia, el gran màrtir, amb tota naturalitat ens parla del baptisme dels cristians, emprant frases indirectes que suposen un coneixement per part dels qui reben les cartes d'Ignasi. En elles s'exposa el contingut d'aquesta pràctica, la del sagrament del baptisme. Afirma: *“Jesucrist, Nostre Senyor, fou concebut en el si de Maria segons el disseny de Déu... Nasqué i fou batejat perquè així l'aigua (del baptisme) fos purificada amb la passió... No és lícit celebrar el baptisme o l'Eucaristia sense el bisbe”*.

Sermons d'Hipòlit i d'Orígenes sobre el baptisme

Hipòlit romà, de principis del segle III, té un sermó sobre el baptisme. Diu: *“Jesús anà fins on era Joan i fou batejat per ell... El qui és omnipresent, el qui està en acte a tot arreu, el qui ni els àngels poden entendre ni els homes veure, s'adreça vers el baptisme perquè vol... Us prego que poseu en tensió les vostres intel·ligències, aguditzeu-les, perquè vull córrer cap a la deu de la vida, contemplar la font d'on ragen els nostres remeis... Aleshores, si l'home s'ha tornat immortal (pel baptisme) serà àdhuc un déu. Però si es torna un déu per l'aigua i l'Esperit Sant, la regeneració del lavatori el transforma per després de la resurrecció d'entre els morts, en cohereus amb Crist... El qui davalla amb fe fins aquest lavatori de regeneració renuncia al malvat, i s'uneix a Crist; nega l'enemic i confessa que Crist és Déu. Es despulla de l'esclavitud i es revesteix*

de la filiació divina, surt del baptisme resplendent com el sol, refulgent amb els raigs de la justícia i, retorna fet ja fill de Déu i cohereu amb Crist⁹.

Orígenes, en una homilia, explica la comparació entre el pas del Jordà i el bateig dels cristians: “...No t’admiris si aquests fets (el pas del Jordà) succeïts en el poble d’abans, es refereixen a tu, oh cristià, que pel sacrament del baptisme has traspassat els corrents del Jordà... En tu (cristià) s’acompleix tot, per bé que místicament... Quan t’has agregat al nombre de catecúmens i has començat a obeir els preceptes de l’església, has passat el Mar Roig, i situat en les estacions del desert... En la suposició que hagis arribat a la font mística del baptisme, entraràs a la terra promesa, en la qual t’acull Jesús, que succeeix Moisès i es converteix per a tu en guia del teu nou camí”.

De tots els testimonis documentals que hem presentat, qui parla més extensament del baptisme és Tertul·lià. Els epígrafs en què es pot dividir el llarg fragment són ja de per si mateixos significatius: *L’aigua en la creació primera i segona; L’aigua i l’esperit; El baptisme cristià; Necessitat del baptisme; El baptisme dels heretges; El baptisme de sang i el ministre del baptisme.*

El baptisme de nens i el ministre del sacrament

Fins al segle II, sembla que el baptisme —com a pauta general— solament era administrat als adults, malgrat que es troba la pràctica de batejar infants en moltes esglésies i en els ensenyaments d’Ireneu (a. 180) i Orígenes (a. 230) se’ns diu que batejar els nens és de tradició apostòlica. El concili de Cartago (a. 250) condemna als que afirmen que cal diferir el baptisme als infants.

El baptisme podia ser administrat per qualsevol cristià, però generalment l’administrava el bisbe. Normalment es batejava per immersió, encara que ja trobem casos per infusió o per aspersion. Pràctica, aquesta última, considerada abusiva, però que sols es practicava quan eren una multitud els que es volien batejar; recordem, per exemple, el baptisme o conversió dels pobles gots, i calia que força aigua caigués sobre cadascun dels batejats. No es considerava batejat qui sols rebia unes poques gotes d’aigua.

El catecumenat

El catecumenat era el temps destinat a la preparació dels neòfits per al baptisme. Sembla ser que ja sant Pau s’inclinava per algun moment determinat per l’administració del baptisme (1Cor 1, 144); però el catecumenat no va rebre una forma fixa fins al segle III. Durava de dos a tres anys, però podia ser abreujat si el candidat estava suficientment preparat. Els catecúmens es dividien en dues classes: *audientes* (oients) i *competentes*. Els oients eren instruits durant dos anys per un doctor o catequista, i llur conducta era observada pels diaques o les diaconesses. Als catecúmens se’ls exigia un bon comportament moral, com el que es manava als cristians. Això es veu en un text d’Hipòlit. Si no donaven garanties de comportar-se cristianament, se’ls perllongava el catecumenat per més anys o àdhuc per tota la vida. Alguns romangueren voluntàriament en aquest estat de prova i formació i no reberen el baptisme fins a l’hora de la seva mort o fins contraure una malaltia greu, ja que

deien que no podrien suportar la penitència si, com preveien, caiguessin en pecat.

La segona classe de catecúmens era la dels *competents*. En aquest estament ingressaven els destinats a ésser batejats 30 ó 40 dies abans de rebre el sagrament. Era un període de preparació immediata. El baptisme s'administrava amb tota solemnitat sols dues vegades l'any: les vigílies de Pasqua i Pentecosta.

Tertul·lià ens parla d'un padrí i una padrina, que responien davant del bisbe de les intencions del candidat al baptisme.

Quan un catecumen sofria el martiri, la seva mort era considerada com un baptisme: anomenat "baptisme de sang".

El sagrament de la confirmació s'administrava tot seguit al del baptisme. En l'església llatina, únicament el bisbe el podia administrar; però en l'oriental també els sacerdots ho podien fer. El ritus s'integrava en les uncions del baptisme.

Baptisme dels heretges

Quan començaren a pul·lular les heretgies, succeí sovint que els heretges batejats en llur secta demanaren l'admissió en l'església catòlica. Aleshores sorgí la qüestió de la validesa del baptisme administrat pels heretges. Tertul·lià, a principis del segle III, negava la validesa del baptisme dels heretges. Alguns concilis —Cartago (a. 220), Sinnada (a. 230) i Iconi (a. 230)— decidiren que

calia rebatejar (tornar a batejar) els heretges que demanessin de nou l'admissió en l'església catòlica. El papa Esteve es veié obligat a amenaçar amb l'excomunicació (a. 254) dos bisbes, Elè de Tars i Firmilià de Cesarea, per seguir el costum de rebatejar els heretges. La intervenció de Dionís Alexandrí evità un cisma a l'església per aquest motiu.

Una disputa sorgí entre Cebrià de Cartago i el papa Esteve. Dos concilis de Cartago (anys 255 i 256) confirmaren la pràctica africana de rebatejar els heretges. El papa Esteve ho negà, i àdhuc defensà la validesa del baptisme administrat per un heretge si aquest s'havia administrat en nom de la Santíssima Trinitat. La persecució de Valerià, que s'emportà els dos protagonistes —moriren màrtirs—, evità un cisma de l'església africana.

La pràctica (de no batejar de nou els heretges) s'anà imposant paulatinament a tota l'església. I el concili d'Arles (any 314) contra els donatistes silencià definitivament la qüestió a favor de la validesa del baptisme conferit pels heretges.

El perdó dels pecats

Les paraules de Jesús, dirigides a Pere i als apòstols, segons les quals se'ls dóna la potestat de perdonar tots els pecats, foren acceptades i cregudes des de l'inici de l'església per tots els cristians. Recordem aquelles paraules de Jesucrist contundents: "*Rebeu l'Esperit Sant; als qui perdonàreu els pecats, perdonats els són, als qui els retingueu, els són retinguts. Et donaré —dirigint-se a sant Pere— les claus del regne del cel: allò que lliguis a la terra serà tingut*

per lligat al cel, i allò que deslliguis a la terra serà tingut per deslligat al cel. Aneu per tot el món i pregoneu l'Anunci Joiós a tota criatura: el qui creurà i serà batejat es salvarà; però el qui no creurà, es condemnarà".

És obvi pels testimonis documentals que hem aportat, que un dels efectes del baptisme (d'aigua o de sang) és el perdó dels pecats. Però també apareix el perdó dels pecats dels que ja han rebut el baptisme a través d'una altra via de misericòrdia divina i eclesial. En efecte l'església els podia —i així ho feia sempre— perdonar. Junt amb aquest fet indiscutible, apareix la penitència que fa realitat l'eficàcia de l'esmentat perdó. D'aquí neix també un estament dins la comunitat cristiana anomenada el grup dels "penitents".

El propi Climent romà (finals del segle I) proposa als que han caigut en el pecat de la desunió en l'església de Corint que practiquin la penitència i seran perdonats. Policarp, de mitjan segle II, afirma: *"Cal que els preveres tinguin entranyes de misericòrdia i siguin compassius amb tothom; han de procurar portar al bon camí els extraviats"*.

D'aquesta època (140-155) tenim l'exemple de l'autor del llibre *Pastor d'Hermes*, amb un protagonista que està molt preocupat i té grans remordiments per no haver sabut mantenir bones relacions familiars amb la seva muller i els seus fills, i per no haver sabut fer bon ús dels béns que va perdre. Té consciència de culpabilitat. Demanava el perdó una vegada més després del baptisme ja rebut, amb la preocupació de que alguns —no tots— dels doctors de l'església no acceptin un segon perdó. Malgrat tot, demana insistentment el perdó de l'església. Hermes, en una visió, rep aquest consol: *"No tinguis més rancúnia contra els teus fills, no abandonis la teva esposa. Així tindreu la possibilitat de purificar-vos dels vostres pecats... No et sembla que el mateix penediment és ja una espècie de saviesa? El pecador afirma: "Senyor, he escoltat alguns doctors (mestres) dient que no es dona nova penitència o absolució dels pecats fora d'aquella per la qual baixen a l'aigua —del baptisme o baptisteri—, quan assolim el perdó dels nostres pecats anteriors". I li contestà: "Qui ha rebut el perdó dels seus pecats, ja no hauria d'haver pecat de nou, sinó que caldria que visqués pur". Però el Senyor té establerta una nova penitència... el Senyor té entranyes de misericòrdia i disposa d'aquesta penitència i de nou perdó"*.

L'autor de la carta atribuïda impròpiament a sant Bernabé ens parla també del perdó dels pecats. Tanmateix es pot referir al baptisme, encara que, en no concretar-ho, també es pot aplicar a la que anomena "penitència" o "nova reconciliació". Diu: *"El Senyor va lliurar la seva carn a la destrucció, perquè nosaltres fóssim purificats per la remissió dels pecats, que és el que se'ns concedeix per l'aspersió de la seva sang"*.

Unes paraules de Justí (mitjan segle II), es refereixen al perdó dels pecats pel baptisme, tot i que no s'exclou la pràctica de l'església de perdonar tots els pecats. Diu: *"De la Verge Maria nasqué aquell al qual hem mostrat que es refereixen tantes Escriptures, per qui Déu destrueix la serp i els àngels i homes que a ella (serp) s'assemblen, i lliura de la mort (espiritual) als qui es penedeixen de les males obres i creuen en Ell... Als pecadors se'ls ensenya a demanar, per mitjà de dejunis i de pregàries, perdó a Déu pels pecats que han comès"*.

A principis del segle III observem que la discussió sobre si es podien perdonar tots els pecats o si se n'havien d'excloure alguns, com el d'apostasia, es féu molt viva en les comunitats cristianes. Tertul·lià, entre els anys 197 i 217, escriu les trenta-una obres que constitueixen el seu *corpus* literari. Òbviament es manifesta molt rigorós, i segons el seu criteri no s'ha de donar el "perdó segon" —després del baptisme—, especialment quan s'hagin comès uns pecats molt greus. En el resum de fragments que hem presentat, Tertul·lià concreta què és la penitència i parla de la necessitat de la penitència; qui ha rebut la penitència no ha de recaure; la penitència és per una sola vegada. Evidentment, l'església —tan misericordiosa— reaccionà en contra de les teories de Tertul·lià, tal com es veu en la situació dels *lapsi* i apòstates, després de la persecució de Deci (a. 250). Cebrià, en els seus escrits i concilis fixà clarament la doctrina sobre el perdó dels pecats. Sant Pacià, bisbe de Barcelona, seguí aquesta mateixa doctrina, al segle IV (Vegi's el nostre estudi *Barcelona i Ègara-Terrassa...* (Terrassa-Barcelona 2004), p. 56-68).

Els cristians eren com tothom

El matrimoni cristià

El matrimoni cristià, amb els seus tres elements (consentiment, benedicció i imposició d'un vel a la núvia), es celebrava normalment en presència del bisbe, com es pot veure en la capella *velata* o "orant" de les catacumbes romanes de Priscil·la dels segles II i III.

Les segones núpcies en algunes comunitats no eren permeses. Es veia també amb mals ulls el matrimoni en el qual alguna de les parts fos pagana.

El divorci era quasi totalment vetat a l'església d'occident. A orient, en canvi, es podia donar sols en alguns casos concrets i especials.

"Els cristians es casen com tothom, però hi ha normes establertes per nosaltres"

Tanmateix, simultàniament es complien els requisits civils del matrimoni romà, almenys en els primers segles. Així ens diu la *Carta a Diognet* (segle II): "*Els cristians viuen en ciutats gregues o bàrbares, segons la sort que ha correspost a cadascú, i s'adapten al vestit, al menjar, als hàbits i als costums de cada país... Es casen com tothom, com tothom engendren fills, però no exposen els nascuts. La taula els és comuna, però no el llit*".

L'any 177 Atenàgores d'Atenes escriu una *Súplica a favor dels cristians* dirigida a l'emperador Marc Aureli. En ella diu: "*Cadascun de nosaltres tenim una esposa, la qual prenem seguint les normes establertes per nosaltres i amb vista a la procreació com a mesura del designi; tot i que en podríeu trobar també molts entre nosaltres (cristians), homes i dones, que arriben a la vellesa cèlibes, amb l'esperança d'una relació més profunda amb Déu*". Posteriorment, Atenàgores fa un elogi als cèlibes i s'oposa clarament al divorci.

No a l'avortament

Climent d'Alexandria, a finals del segle II o principis del III, escriu sobre el matrimoni cristià, la virginitat i la igualtat entre home i dona. Diu: *“Només per als casats pot entrar en consideració veure el temps oportú de la mútua entrega. El fi més immediat del matrimoni és el de procrear fills, però el fi més ple és el de procrear bons fills... En el matrimoni l'home i la dona resulten ser imatges de Déu, ja que ells mateixos contribueixen a la creació de l'home... El matrimoni és el desig de procrear fills, no una desordenada efusió de semen, contrària a la llei de la raó. La nostra vida estarà tota ella d'acord amb la raó si no matem amb perversos artificis el que la Providència divina ha establert pel llinatge humà. Perquè hi ha qui oculta la fornicació utilitzant drogues abortives que porten a la mort definitiva, essent així causa de la destrucció no només del fetus, sinó també de l'amor del gènere humà”*. Acaba Climent d'Alexandria fent un gran elogi a la virginitat i a la igualtat entre home i dona.

Hom observa que, en llegir aquests fragments, podem deduir que els cristians es casen “seguint unes normes internes de l'església”, però sí és clar que externament compleixen les normatives legals dels romans. També s'insisteix en el fi primari del matrimoni, però s'incideix en la contribució a la creació divina, essent la parella matrimonial imatge i col·laboradora de la creació divina de Déu. El matrimoni no és sols una mera funció biològica; cal procrear bons fills, amb amor al gènere humà. També és ben cert que el cristià no accepta l'avortament ni els anticonceptius.

La unció dels malalts, denominada també abans del concili Vaticà II “**extremunció**”, és el sagrament instituït per Jesucrist per alleugerir espiritualment i corporalment les dolences dels fidels greument malalts o ancians. La base en l'escriptura rau en un fragment de la carta de sant Jaume: *“Si algú d'entre vosaltres es posa malalt, que convoqui els preveres de l'església perquè preguin sobre ell i l'ungeixin amb oli en el nom del Senyor...”*. En la *Didakhé* trobem indicacions d'aquest costum (sagrament) d'ungir els malalts; així mateix en Ireneu, Hipòlit romà i Tertul·lià.

Dels testimonis històrics d'escriptors eclesiàstics i sants pares de l'església que van de l'any 88 al 255, es pot extreure l'existència del sagrament de l'**Orde sagrat** que inclou l'episcopat, presbiterat i diaconat. Tots ells són suficientment estudiats en el nostre estudi *Sacralia*. No volem repetir conceptes.

Els cristians també eren dèbils però esperaven la vida eterna

Els cristians, doncs, no es distingien dels altres ciutadans en la majoria dels costums, a no ser per una gran espiritualitat i una serena alegria. Però no convé deixar-se arrossegar pel romanticisme, que veu un sant a cada cantonada de l'església primitiva. Els cristians d'aleshores eren dones i homes dèbils, potser com els d'avui dia. La història de la Penitència i les defeccions d'alguns cristians durant les persecucions ho demostren. Però sí que hi ha una cosa clara: el cristianisme donava serenitat i alegria, i aquesta última —com hem vist— era una exigència del ser cristià, perquè eren conscients de la presència de Jesús i que els esperava la vida eterna. Precisament la doctrina sobre l'escatologia de l'església primitiva era ben clara en aquest punt: els cristians esperaven el premi de llur perseverança en la fe i en la misericòrdia

infinita. Així ho veiem en diversos fragments de Justí i d'Ireneu. Climent Romà exposa en què consisteix la vida eterna; veure Déu. I l'autor de la carta del Pseudo-Bernabé espera la vida eterna. Així com Teòfil d'Antioquia afirma que ja podem veure Déu, aquí a la terra: *“Déu és vist pels qui poden veure'l; només els cal tenir oberts els ulls de l'esperit. La pràctica totalitat dels humans tenen els ulls entelats i no poden veure la llum del sol; ara, del fet que els cecs no s'hi vegin no se segueix que la llum del sol no brilli. Així els cecs espirituals s'han d'acusar a ells mateixos i han d'inculpar llurs propis ulls... L'home tacat pel pecat no pot, de cap manera, contemplar Déu... I quan ja siguis immortal veuràs l'Immortal per antonomàsia, perquè ja abans havies cregut en ell”.*